

Національний університет «Одеська юридична академія»
Центр підготовки магістрів публічної служби і професійних суддів
Державний архів Одеської області

Міжнародний круглий стіл

**ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ
В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ В УМОВАХ ПОЛІТИЧНИХ
І ВОЄННИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**

12 травня 2026 року

Одеса
2026

*Рекомендовано до друку
вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 10 від 18 червня 2026 р.)*

Організаційний комітет

Голова організаційного комітету – **Мінас АРАКЕЛЯН**, д.ю.н., професор, проректор з наукової роботи Національного університету «Одеська юридична академія»

Члени організаційного комітету:

Костянтин ВІТМАН – д.політ.н., професор, директор Центру підготовки магістрів публічної служби і професійних суддів Національного університету «Одеська юридична академія» (заступник голови оргкомітету);

Денис КОЛОДІН – д.ю.н., професор, декан факультету прокуратури та слідства (кримінальна юстиція) Національного університету «Одеська юридична академія»;

Наталія ЄФРЕМОВА – к.ю.н., доцент, доцент кафедри історії держави і права;

Сергій КРАЧКОВ – заступник директора-начальник відділу науково-довідкового апарату, публікації та зовнішніх зв'язків Державного архіву Одеської області;

Таїсія ІВАНІЙЧУК – к.біол.н., директор Наукової бібліотеки Національного університету «ОЮА».

Історія розвитку державної служби в Україні та Польщі в умовах політичних і воєнних трансформацій : Міжнар. круглий стіл (Одеса, 12 трав. 2026 р.) [Електронне видання] / Нац. ун-т «Одес. юрид. академія» ; Центр підготовки магістрів публ. служби і проф. суддів. – Одеса, 2026 р. – 70 с. – Режим доступу: ...

У збірнику опубліковано праці українських і польських науковців, які в рамках круглого стола представили результати своїх досліджень щодо історії розвитку державної служби в Україні та Польщі. Зокрема розглянуто витоки цієї інституції та сучасні виклики, які встають перед нею. Збірник може стати в пригоді історикам, юристам і всім, хто цікавиться зазначеною тематикою.

УДК 35.08(477+438)(091):316.422(049.2)

© НУ «Одеська юридична академія»,
Центр підготовки магістрів публічної
служби і професійних суддів, 2026
© Автори, 2026

Світлій пам'яті
Захисників і Захисниць України,
які жертвовною боротьбою
у війні за Незалежність України
утверджують право
українського народу
на власну державу, свободу
та гідне майбутнє

ЗМІСТ

Мінас Рамзесович Аракелян ВСТУПНЕ СЛОВО	6
Вітман Костянтин Миколайович ДО ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ	8
Аніщук Ніна Володимирівна ЖІНКИ НА ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ В ПОЛЬЩІ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ	13
Корнута Людмила Михайлівна ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ І РЕГІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ	17
Львова Єлизавета Олегівна КЛЮЧОВІ СПРАВИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ТА КОНСТИТУЦІЙНОГО ТРИБУНАЛУ ПОЛЬЩІ ЩОДО РОЛІ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ	21
Діяковська Мажена ДИСКУСІЯ ПРО ЧАС ФОРМУВАННЯ ВАЛЬНОГО СЕЙМУ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ ДО ПОДІЛУ ПОЛЬЩІ	29
Ліс Артур МІЖ ДОКТРИНОЮ І ПРАКТИКОЮ: ІДЕЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ЦЕНТРАЛЬНІЙ І СХІДНІЙ ЄВРОПІ НА РУБІЖІ XII І XIII СТОЛІТЬ	33
Мамонтова Елла Вікторівна АЛГОРИТМІЧНИЙ ДЕТЕРМІНІЗМ ЯК ЧИННИК ЕВОЛЮЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ	36
Горяга Оксана Вікторівна ЩОДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ	40
Єфремова Наталя Володимирівна ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ У 1918 РОЦІ: НА ПРИКЛАДІ ДЕРЖАВНОЇ ВАРТИ	43

Сугак Валерія Валеріївна

ДОКУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ ОДЕСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ ВАРТИ
ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ 49

Корнієнко Ірина Валеріївна

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ
У 90-х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ 52

Сальчинський Еміль

КОРІННЯ ПОЛЬСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ: ДО ВИЗНАЧЕННЯ
ГЕНРИКОВИХ СТАТЕЙ У РОЗВИТКУ ПИСАНИХ КОНСТИТУЦІЙ 54

Леошко Вікторія Максимівна

ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРИНЦИПІВ ПУБЛІЧНОГО
УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ: ДО ІСТОРІЇ ПИТАННЯ 58

Дячук Анастасія Олександрівна

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ДЕРЖАВНУ СЛУЖБУ» 2015 РОКУ:
ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ 62

Марковська Анна Сергіївна

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОНЦІВ
У ПЕРІОД ПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ 67

Мінас Рамзесович Аракелян,
проректор з наукової роботи
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор

ВСТУПНЕ СЛОВО

Процес розвитку державного управління та державної служби в Україні є надзвичайно складним, оскільки обумовлений постійними змінами соціального життя, тож звернення до історії державної служби в Європі завжди було і лишається актуальним завданням.

Об'єктивно зрозуміти сутність державної служби, окремі аспекти її сучасного стану уявляється можливим тільки з використанням історії її становлення. Особливої актуальності це завдання набуває в умовах реформування цієї інституції, коли врахування попередніх прорахунків та їх виправлення, сукупно з впровадженням нових наукових досягнень, може прискорити досягнення позитивних результатів.

Сьогодні вирішення проблеми підвищення ефективності управління державною службою є стратегічно важливим завданням. У 2026 р. Кабінет Міністрів України ухвалив постанову, яка запускає реформу Державної служби України з питань праці. Документ оновлює Положення про Державну службу України з питань праці, усуває дублювання функцій з іншими органами влади та закладає основу для подальшої цифровізації служби. Фактично, він став наступним елементом у справі подальшого реформування державної служби в Україні.

Повномасштабне вторгнення РФ на територію України 24 лютого 2022 року призвело до переосмислення багатьох питань у сфері організації державної служби. В Україні було запроваджено правовий режим воєнного стану, головною особливістю якого є акумуляція ресурсів для відсічі військової загрози і трансформація системи державного управління, організація роботи державних службовців, захист їхніх прав і законних інтересів, а також створення безпечних умов праці для виконання професійних обов'язків. З огляду на це, нового значення набуло питання підвищення ефективності державного управління та впровадження антикризових заходів.

Система державної служби в Україні поступово виходить на якісно новий рівень і за параметрами своєї діяльності наближається до європейських зразків. Але реформи в цій сфері ще не завершено, тому звернення до вітчизняного і зарубіжного досвіду вбачається важливим завданням. Так, поєднання найкращих зразків світових практик та історичного дос-

віду, що сформувався під впливом автентичних ментальних особливостей українського народу, повинно забезпечити збереження національної єдності не лише в умовах воєнного стану, а й в процесі інтеграції України у європейський простір.

Матеріали, представлені у цьому збірнику, відображають широкий спектр наукових підходів до розуміння історичного розвитку державної служби в Україні та країнах ЄС, їх генези та еволюції. Учасники круглого столу аналізують класичні та новітні концепції, досліджують взаємозв'язок між правом і органами державної влади, роль правоохоронних органів і їх реформування, особливості розвитку ідей парламентаризму і верховенства права, а також напрями реформування органів державної служби в умовах політичних та воєнних трансформацій. Переконаний, що наукові дискусії, започатковані в рамках цього заходу, сприятимуть поглибленню наукових знань з історії державної служби України та країн ЄС, розвитку міждисциплінарних підходів і виробленню практичних рекомендацій для вдосконалення важливих інститутів правової держави. Не менш важливою уявляється й інтеграція української правової науки у європейський науковий простір, що забезпечується, зокрема, через такі міжнародні наукові заходи.

Висловлюю щирі вдячність усім учасникам заходу за їхній внесок у розвиток історії державної служби України та країн ЄС, за плідну співпрацю. Бажаю всім нових наукових досягнень.

Вітман Костянтин Миколайович,
директор Центру підготовки магістрів публічної служби і професійних
суддів Національного університету «Одеська юридична академія»,
доктор політичних наук, професор
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3586-9614>

ДО ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

Систематизація професійного навчання державних службовців є однією з ключових передумов ефективного функціонування публічного управління, оскільки забезпечує формування професійного кадрового потенціалу, здатного реалізовувати державну політику, впроваджувати реформи, забезпечувати стабільність функціонування державних інституцій та реагувати на сучасні суспільно-політичні виклики. В умовах європейської інтеграції України, цифровізації управлінських процесів, воєнних викликів і трансформації системи публічної служби особливо-го значення набуває розвиток сучасної системи безперервного професійного навчання державних службовців. Система професійного навчання державних службовців в Україні пройшла складний шлях становлення – від централізованої радянської моделі підготовки адміністративних кадрів до сучасної компетентнісно орієнтованої системи професійного розвитку, заснованої на принципах професіоналізму, відкритості, політичної неупередженості та безперервного навчання.

Метою цієї доповіді є дослідження основних етапів становлення і розвитку системи професійного навчання державних службовців в Україні, а також визначення сучасних тенденцій її модернізації в контексті європейської інтеграції та реформування публічного управління.

Формування в Україні сучасної системи професійного навчання державних службовців розпочалося після здобуття незалежності, коли по-стала необхідність створення власної системи кадрового забезпечення органів державної влади. У цей період особливого значення набувала підготовка нової генерації управлінців, здатних працювати в умовах демократичної держави та ринкової економіки.

Важливим нормативним етапом став Указ Президента України від 30 травня 1995 року № 398/95 «Про систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців», яким фактично було закладено основи національної системи професійного навчання дер-

жавних службовців. Документ визначив структуру професійного навчання, його основні принципи і механізми функціонування, пріоритети державної кадрової політики [2]. Подальша деталізація організаційних засад функціонування системи професійного навчання була викладена у Постанові Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1997 р. № 167, яка затвердила «Положення про систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців» та визначила єдиний порядок організації професійного навчання у цій сфері [3].

Особливу роль у становленні системи професійного навчання відіграло створення в 1994 році Національної академії державного управління при Президентові України, яка стала свого часу базовим навчально-науковим центром підготовки магістрів державного управління та підвищення кваліфікації управлінських кадрів. Саме в Академії вперше було системно впроваджено підготовку фахівців у сфері державного управління, орієнтовану на поєднання правових, економічних, управлінських і політичних знань. Подальший розвиток системи професійного навчання був пов'язаний із поступовим розширенням мережі освітніх програм у сфері державного управління та публічного адміністрування. Наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років магістерські програми зі спеціальності «Державне управління» почали функціонувати у провідних закладах вищої освіти України, зокрема в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна, Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова, Львівському національному університеті імені Івана Франка та інших закладах вищої освіти. Водночас поступово відбувалася трансформація самої концепції «професійне навчання». Якщо на початковому етапі основна увага приділялася переважно передачі теоретичних знань, то згодом система почала орієнтуватися на формування професійних компетентностей, розвиток управлінського мислення, лідерських якостей, стратегічного планування і комунікативних навичок, здатності приймати управлінські рішення.

Особливого значення реформа системи професійного навчання державних службовців набула після 2014 року – в умовах активізації євроінтеграційних процесів і необхідності адаптувати систему публічного управління до стандартів Європейського Союзу. Саме в цей період відбувається суттєве оновлення законодавства про державну службу та професійне навчання публічних службовців.

Важливим кроком стало ухвалення у 2015 році нового Закону України «Про державну службу», який набрав чинності в 2016 році. Закон закрі-

пив принципи професіоналізму, доброчесності, політичної неупередженості та безперервного професійного розвитку державних службовців [1]. Уперше на законодавчому рівні професійне навчання було визначено як невід’ємна складова проходження державної служби. Подальший розвиток нормативної бази був пов’язаний із затвердженням «Концепції реформування системи професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад», а також із формуванням сучасної системи управління професійним навчанням під координацією Національного агентства України з питань державної служби.

Сучасний етап розвитку системи професійного навчання державних службовців характеризується впровадженням компетентнісного підходу, цифровізацією освітнього процесу, розвитком дистанційного навчання, онлайн-платформ та інтерактивних освітніх технологій. Значний вплив на функціонування дистанційних форм навчання вчинила пандемія COVID-19, а також воєнний стан в Україні, – актуалізувалася необхідність забезпечити безперервний професійний розвиток публічних службовців навіть в умовах кризових ситуацій.

Сьогодні професійне навчання державних службовців включає формальну, неформальну та інформальну освіту, підвищення кваліфікації, стажування, самоосвіту, короткострокові сертифікатні програми та спеціалізовані тренінги. Значна увага приділяється розвитку цифрової грамотності, антикорупційної компетентності, стратегічного управління, кризового менеджменту, психологічної стійкості та навичок ефективної комунікації. Попри суттєві позитивні зміни, система професійного навчання державних службовців в Україні все ще стикається з низкою проблем. Серед них – неоднаковий рівень підготовки в різних регіонах, недостатнє фінансування окремих програм професійного розвитку, необхідність оновлення змісту освітніх програм відповідно до сучасних викликів, а також потреба в посиленні практичної складової професійного навчання.

Окреме місце в розвитку системи професійного навчання державних службовців посідає Національний університет «Одеська юридична академія», у структурі якого магістратура державної служби функціонує з 1996 року [4]. Її основним завданням є підготовка висококваліфікованих фахівців, здатних здійснювати професійну діяльність у сфері публічного управління та адміністрування, застосовувати сучасні управлінські технології й вирішувати складні професійні завдання. Першим коорди-

натором магістратури державної служби було призначено професора Б. А. Пережняка, у 1997 році координатором магістратури державної служби став професор А. І. Паньков, а в 1998 році деканом магістратури державної служби призначено професора кафедри адміністративістики Л. Р. Біла-Тіунову. Від 2000 року магістратуру очолює професор К. М. Вітман.

У 2018 році шляхом об'єднання Магістратури державної служби та Інституту підготовки професійних суддів було створено Центр підготовки магістрів публічної служби і професійних суддів Національного університету «Одеська юридична академія». Реорганізація відбувалася відповідно до Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту» та рішення вченої ради університету. Сьогодні Центр здійснює підготовку висококваліфікованих фахівців за спеціальністю D4 «Публічне управління та адміністрування». Освітній процес спрямований на формування комплексу загальних і професійних компетентностей, необхідних для ефективного провадження управлінської діяльності на різних рівнях публічної влади, а також системи цінностей, заснованої на принципах верховенства права, патріотизму, громадянської активності та соціальної відповідальності.

Навчальний процес у Центрі поєднує фундаментальну правову підготовку, економічні знання та сучасні управлінські підходи. Значна увага приділяється вивченню дисциплін, пов'язаних із публічною політикою, антикорупційною діяльністю, цифровим урядуванням, стратегічним управлінням, європейською інтеграцією, управлінням персоналом, комунікаціями та лідерством. Викладання в Центрі підготовки магістрів публічної служби і професійних суддів здійснюється у такому складі професорів: Л. Р. Біла-Тіунова, К. М. Вітман, Х. А. Григор'єва, В. В. Дудченко, В. В. Завальнюк, О. М. Кібік, В. В. Колкутіна, Б. А. Кормич, Л. І. Кормич, Л. М. Корнута, Т. А. Малярєнко, М. В. Мамич, Е. В. Мамонтова, Н. В. Мішина, А. В. Соколов, О. П. Федотов, Г. І. Чанишева; а також доцентів: Ю. С. Даниленко-Негара, Н. В. Єфремова, О. О. Квасніцька, Т. М. Краснопольська, Н. І. Логінова, Є. І. Фролова, Л. Д. Швелідзе, Р. В. Негара. Методичне забезпечення та контроль за організацією навчального процесу здійснюють методист Г. О. Тарадай-Тімощенко та секретар Ю. М. Терехова.

Важливим напрямом діяльності Центру є організація науково-практичних заходів, присвячених проблемам розвитку публічної служби та реформування системи публічного управління. Зокрема, у вересні 2009 року в Національному університеті «Одеська юридична академія» були організовані перші Всеукраїнські громадські слухання на тему «Полі-

тико-правове забезпечення державної служби та служби в органах місцевого самоврядування», які згодом набули статусу щорічних. Значна кількість випускників Центру сьогодні займає керівні посади в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах та організаціях публічного сектору. Водночас університет з гордістю відзначає мужність випускників і здобувачів вищої освіти, які нині захищають незалежність і територіальну цілісність України.

Таким чином, становлення і розвиток системи професійного навчання державних службовців в Україні нерозривно пов'язані з процесами державотворення, реформування публічної служби та європейської інтеграції України. Сучасна система професійного навчання поступово трансформується у модель безперервного професійного розвитку, орієнтовану на формування компетентного, доброчесного та ефективного корпусу публічних службовців. Водночас подальше вдосконалення цієї системи потребує оновлення змісту освітніх програм, посилення практичної підготовки, розвитку міжнародної співпраці, цифровізації освітнього процесу та адаптації професійного навчання до сучасних викликів публічного управління.

Список використаних джерел:

1. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/889-19> (дата звернення: 04.05.2026).
2. Про систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців : Указ Президента України від 30.05.1995 р. № 398/95 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/398/95> (дата звернення: 04.05.2026).
3. Про затвердження Положення про систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців і Положення про єдиний порядок підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.02.1997 р. № 167 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/167-97-п> (дата звернення: 04.05.2026).
4. Офіційний сайт Національного університету «Одеська юридична академія». URL: <https://www.onua.edu.ua/ua/about-mds-ukr> (дата звернення: 04.05.2026).

Ключові слова: історія становлення професійного навчання державних службовців в Україні, реформування публічної служби, європейські цінності.

Key words: history of the formation of professional training for civil servants in Ukraine, reform of the public service, European values.

Аніщук Ніна Володимирівна,
завідувач кафедри історії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9857-2485>

ЖІНКИ НА ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ В ПОЛЬЩІ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

У Польщі жінки здобули право працювати на державній службі у 1918 році, з відновленням незалежності, коли Конституція Польщі однією з перших у Європі гарантувала їм рівні виборчі права. Історично роль жінок еволюціонувала – від початкової участі в освіті й опіці до активного представництва у сенаті (наприклад, Олена Левчанівська) та на керівних посадах.

Основні етапи розвитку:

- **зародження (початок XX століття):** після відновлення незалежності у 1918 році Польща однією з перших надала жінкам виборчі права, що було проявом демократизації суспільства та наслідком діяльності жіночих організацій [3]. Проте в державному апараті жінки часто стикалися з дискримінацією, переважала думка, що професії в держуправлінні – «не для жінок»;
- **міжвоєнний період (1918–1939):** активний вступ жінок до державних установ, поштового зв'язку, системи освіти й охорони здоров'я. У цей період досягненням жінок стала їхня праця та активізм. Водночас це був час першопрохідниць – наприклад, перша жінка-прокурор з'явилася лише в 1936 році;
- **воєнний час (1939–1945):** під час Другої світової війни тисячі польських жінок взяли на себе виконання державних і військових функцій. Вони служили в допоміжних військових службах, у підпіллі та розвідці, що доказало спроможність жінки виконувати найскладніші державні завдання;
- **соціалістичний період (1945–1989):** формальна рівність, широке залучення жінок до державного апарату, але обмежена присутність на найвищих керівних посадах;
- **сучасна Польща:** впровадження принципів гендерної рівності в системі державного управління, збільшення кількості жінок на керівних посадах в органах місцевого самоврядування та державних структурах.

У міжвоєнний період (1918–1939) у Польщі відбувалася значна професійна активізація жінок, зумовлена здобуттям виборчих прав і розширенням доступу до освіти. Жінки масово вступали на державну службу, у сферу охорони здоров'я й освіти, на поштову службу, прагнучи економічної незалежності та рівності в суспільному житті. У 1920–30-х роках жінки почали активно працювати у сфері охорони праці, державними інспекторами. При цьому слід зазначити, що у довоєнній Польщі жінки в політиці відігравали другорядну роль. Упродовж 1918–1939 рр. у сеймі та сенаті різних скликань працювало 49 жінок (2 % від загальної кількості послів і сенаторів) [1].

У соціалістичний період (1945–1989) жінки залишалися на узбіччі політики. У перші повоєнні роки польки бралися за чоловічі професії, що комуністи вважали однією з ознак прогресу. У польській мові з'явилися нові слова: шахтарка, сталеварка, мулярка тощо. З одного боку, це можна сприймати як приклад прогресивності комуністів, а з іншого – як життєву необхідність, адже і після Першої, і після Другої світової війни чоловічих робочих рук не вистачало, тому жінкам було легше працевлаштуватися. Своєю чергою, вже через кілька років після Першої світової, коли на ринку праці знову з'явилися чоловіки, чимало жінок втратило роботу. У ПНР ситуація склалася набагато краще – постійно зростала кількість працевлаштованих польок.

В історії Польщі жінка вперше стала міністром у 1956 році – Зофія Васильковська доручили сферу юстиції. Як-не-як, це стало величезним прогресом порівняно з довоєнною Польщею (1918–1939) [2].

Після 1989 року кілька жінок входили до складу Ради Міністрів. Лише раз жінка – Нанна Сухоцька – очолювала уряд (1992–1993). Не часто жінки отримували й інші провідні посади в урядах: то були посади віце-прем'єра, міністрів соціальної політики, культури і мистецтва (2 жінки), юстиції (2 жінки), ремесел і торгівлі, будівництва, фінансів, охорони здоров'я, казначейства, народної освіти і спорту. Станом на квітень 2007 року серед 23 членів уряду було 4 жінки (17 %). Низьким є і показник жінок, що займають посади воєвод – три із шістнадцяти (19 %). Двічі жінки претендували на обіймання посади керівника Канцелярії Президента: у 1995 році – Голова Народного Польського банку Нанна Гронкієвич-Вальц, у 2005 році – президент Польської конфедерації приватних працедавців Генріка Бохнярц, але обидві не набрали необхідної кількості голосів. Проте загалом у цій інституції питання гендерної рівності забезпечується. Так, у 2007 році 4 із 6 міністрів Канцелярії Президента – жінки, що є найвищим показником серед осіб, що мають високі посади [3].

Зараз жінки в Польщі становлять значну частину державного апарату, працюючи в міністерствах, податкових органах, судах та інших установах. У 2026 році жінки складають значну частину державної служби Польщі на середніх і нижчих посадах, проте на керівних позиціях (міністри, воеводи) їхня частка залишається меншою, ніж у чоловіків. Уряд Польщі активізує політику гендерної рівності, спрямовану на збільшення присутності жінок на вищих управлінських рівнях. На тлі євроінтеграційних процесів і прогресивних законодавчих змін Польща приділяє увагу виконанню вимог ЄС щодо гендерної рівності.

Основні тенденції розвитку державної служби в Польщі в контексті гендерного виміру:

- висока зайнятість: жінки переважають у міністерствах, агентствах і місцевих органах влади, складаючи понад 60–70 % персоналу в багатьох установах;
- скляна стеля: попри чисельну перевагу, вищі посади, такі як генеральний директор або заступник міністра, частіше отримують чоловіки;
- рівні можливості: діють програми підвищення кваліфікації для жінок з метою кар'єрного зростання.

Жінки відіграють значну роль в історії сучасної Польщі, працюючи на вищих державних посадах. Ключовими фігурами є прем'єр-міністри: Ганна Сухоцька (перша жінка-прем'єр, 1992–1993), Ева Копач (2014–2015) та Беата Шидло (2015–2017). Ева Копач також стала першою жінкою-маршалком Сейму.

Найвизначніші жінки – міністри та лідери:

- Ева Копач (Ewa Korasz): очолювала уряд (2014–2015), була міністром охорони здоров'я (2007–2011) та маршалком Сейму;
- Беата Шидло (Beata Szydło): Прем'єр-міністр Польщі (2015–2017), уособлювала зміни в соціальній політиці;
- Ганна Сухоцька (Hanna Suchocka): перша жінка на посаді прем'єр-міністра Польщі (1992–1993);
- Магдалена Анджеяк (Magdalena Andrzejak): представниця нового покоління у польській політиці;

Найвідоміші польські жінки-політики:

- Беата Шидло: колишня прем'єр-міністр Польщі (2015–2017), впливова фігура в партії «Право і справедливість» (PiS), депутат Європарламенту;
- Малгожата Госевська: відома польська політикиня, депутат Сейму, займала посаду віцеспікера;

- Яна Шостак: активістка та політична діячка, відома своєю правозахисною діяльністю й участю в політичних процесах від лівих сил;
- Гражина Генсидька: впливова депутат і міністр, загинула в авіакатастрофі під Смоленськом;
- Анна Фотига: колишній міністр закордонних справ Польщі, депутат Європарламенту.

Отже, у сучасній Польщі державна служба стала надзвичайно фемінізованою. Частка польських жінок у деяких міністерствах і адміністративних органах перевищує 60–70 відсотків від загальної кількості службовців.

Таким чином, у Польщі жінки на державній службі пройшли еволюцію – від виключно допоміжних і патріотичних ролей у міжвоєнний період та часи Другої світової війни до повного домінування в сучасній адміністрації, де вони складають абсолютну більшість працівників і займають ключові керівні посади.

Загальний висновок: від маргіналізації в довоєнній бюрократії жінки перейшли до лідерських позицій, сформуvalи основу польської державної служби. Сучасна польська адміністрація відзначається високим рівнем гендерного балансу на вищих і середніх управлінських посадах.

Список використаних джерел:

1. Кутузов О. Емансипація жінок у міжвоєнній Польщі. URL: <https://www.slideshare.net/slideshow/ss-228500963/228500963> (дата звернення: 07.05.2026).
2. Ліпинський П. Політика і каструлі. Права жінок у Польській Народній Республіці. URL: <https://novapolshcha.pl/article/politika-i-kastruli-prava-zhinok-u-polskii-narodnii-respublici/> (дата звернення: 08.05.2026).
3. Публічна влада Польщі: забезпечення гендерної рівності. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/18645/ (дата звернення: 06.05.2026).

Ключові слова: жінки, державна служба, історія, сучасність, гендерна рівність, Польща.

Key words: women, civil service, history, modernity, gender equality, Poland.

Корнута Людмила Михайлівна,
професор кафедри адміністративістики
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, доцент
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7130-6347>

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ І РЕГІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В умовах воєнного стану, масштабної цифровізації публічного сектору, реалізації євроінтеграційного курсу України та підготовки до післявоєнного відновлення держави особливого значення набуває питання професійного розвитку державних службовців [3, с. 133]. Сучасний державний службовець виконує не лише адміністративні функції, а й виступає суб'єктом кризового управління, забезпечує реалізацію державної політики на місцях, координує взаємодію з міжнародними партнерами, працює з внутрішньо переміщеними особами, бере участь у забезпеченні стійкості громад і відновленні інфраструктури. Закон України «Про державну службу» визначає професійне навчання як один із ключових елементів проходження державної служби та покладає на керівників державної служби обов'язок забезпечувати професійний розвиток персоналу [1].

Водночас чинне законодавство не містить комплексного визначення поняття «професійний розвиток державного службовця», що зумовлює неоднозначність підходів до його практичної реалізації. Актуальність дослідження підтверджується також тим, що професійне навчання сьогодні розглядається НАДС як один із пріоритетних напрямів модернізації державної служби. Щороку визначаються нові пріоритетні напрями підвищення кваліфікації, серед яких цифрова грамотність, управління змінами, стратегічні комунікації, лідерство, доброчесність і кризове управління [2].

Особливої уваги потребує регіональний аспект дослідження. Одеська область є прикордонним регіоном, який виконує важливі безпекові, логістичні та гуманітарні функції. Саме тому рівень професійної підготовки державних службовців безпосередньо впливає на ефективність функціонування органів влади, стабільність регіону та якість надання публічних послуг населенню. Варто зазначити, що сучасний етап роз-

витку публічного адміністрування в Україні характеризується безпрецедентними викликами, пов'язаними з воєнним станом, процесами європейської інтеграції, цифровою трансформацією держави та необхідністю забезпечення стійкості публічних інституцій. За таких умов особливого значення набуває професійний розвиток державних службовців як необхідна передумова ефективного функціонування органів державної влади та реалізації державної політики. Професійний розвиток державного службовця сьогодні виходить далеко за межі традиційного підвищення кваліфікації. Йдеться про безперервний процес формування нових компетентностей: здатність адаптуватися до кризових ситуацій, працювати в умовах невизначеності, забезпечувати ефективну комунікацію з громадянами та приймати управлінські рішення в умовах високих ризиків. Передусім варто звернути увагу на відсутність законодавчо закріпленого визначення поняття «професійний розвиток державного службовця». Натомість законодавець оперує категоріями «професійне навчання», «підвищення кваліфікації», «самоосвіта», що не дозволяє сформувати єдине розуміння змісту і меж цього правового інституту. Відсутність чіткого понятійного апарату ускладнює розроблення єдиних стандартів оцінювання результатів навчання та їх впливу на проходження державної служби.

Проблемним залишається також питання взаємозв'язку між професійним розвитком і кар'єрним просуванням державних службовців [5]. На практиці участь у навчальних програмах не завжди враховується при ухваленні кадрових рішень, а отримані компетентності нерідко мають формальний характер і не впливають на професійну траєкторію службовця. Зрештою – навчання часто сприймається як додаткове навантаження, а не як інструмент професійного зростання.

Особливо гостро зазначені проблеми проявляються в діяльності органів державної влади Одеської області. Одеський регіон є прикордонним і стратегічно важливим для забезпечення національної безпеки. Після початку повномасштабної збройної агресії російської федерації державні службовці регіону стикаються з необхідністю виконання функцій, які суттєво виходять за межі традиційних посадових обов'язків. Зокрема, службовці органів виконавчої влади та місцевих державних адміністрацій здійснюють координацію гуманітарної допомоги, організовують взаємодію з міжнародними організаціями, забезпечують підтримку внутрішньо переміщених осіб, беруть участь у реалізації заходів цивільного захисту населення та функціонуванні критичної інфраструктури. Такі завдання потребують нових компетентностей у сфері кризово-

го управління, міжвідомчої взаємодії, міжнародного співробітництва та цифрових комунікацій.

Показовим прикладом ефективної організації професійного розвитку є діяльність Управління Державної міграційної служби України в Одеській області [4]. Практика цього органу демонструє системний підхід до підвищення кваліфікації персоналу через поєднання стратегічного планування, індивідуальних освітніх траєкторій і врахування потреб конкретних працівників. Навчання здійснюється шляхом участі у тематичних курсах, вебінарах, тренінгах, міжнародних освітніх програмах і заходах професійного обміну. Важливим елементом такої моделі є можливість самостійного ініціювання державними службовцями проходження навчання відповідно до посадових потреб і професійних інтересів. Такий підхід сприяє формуванню внутрішньої мотивації до навчання та забезпечує реальну практичну цінність освітніх заходів.

Досвід Одеської області свідчить про необхідність удосконалення нормативно-правового регулювання професійного розвитку державних службовців. Вбачається, що першочерговими напрямками законодавчих змін мають стати:

- закріплення на законодавчому рівні поняття «професійний розвиток державного службовця»;
- визначення чітких механізмів організації та фінансування професійного навчання;
- визначення взаємозв'язку між результатами професійного розвитку та кар'єрним просуванням;
- запровадження єдиних підходів до визнання результатів формального, неформального та інформального навчання;
- розширення можливостей дистанційного та змішаного навчання для державних службовців, особливо в умовах воєнного стану;
- створення системи стимулювання керівників державних органів щодо підтримки професійного розвитку персоналу.

Таким чином, професійний розвиток державних службовців має розглядатися не як окремий елемент кадрової роботи, а як складова державної політики модернізації публічного адміністрування. Досвід Одеської області переконливо демонструє, що ефективність функціонування органів державної влади значною мірою залежить від рівня професійної підготовки персоналу та спроможності держави створити належні правові механізми для безперервного розвитку людського потенціалу. Саме тому формування сучасної нормативно-правової моделі професійного

розвитку державних службовців має стати одним із пріоритетних напрямів реформування системи державної служби в Україні.

Список використаних джерел:

1. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення: 02.05.2026).
2. Про затвердження переліків пріоритетних напрямів (тем) підвищення кваліфікації державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад за загальними професійними (сертифікатними) та короткостроковими програмами у 2026 році : наказ Національного агентства України з питань державної служби від 30.12.2025 р. № 217-25. URL: <https://nads.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-perelikiv-priorytetnykh-napriamiv-tem-pidvyshchennia-kvalifikatsii-derzhavnykh-sluzhbovtiv-holiv-mistsevykh-derzhavnykh-administratsiikh-pershykh-zastupnykiv-ta-zastup-2> (дата звернення: 02.05.2026).
3. Дудченко В. В., Корнута Л. М. Деонтологічна компетентність державних службовців України: фрагментація етичного регулювання та наближення до стандартів ЄС. *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування*. 2026. № 1. С. 133–140. URL: https://pa.stateandregions.zp.ua/archive/1_2026/20.pdf (дата звернення: 02.05.2026).
4. Офіційний сайт Головного управління Державної міграційної служби України. URL: <https://dmsu.gov.ua/odesa> (дата звернення: 02.05.2026).
5. Collis A. The Power Of A Teamwork Culture: Maximizing Your Strengths. *Forbes*. 2023. URL: <https://surl.li/tdrhjs> (дата звернення: 02.05.2026).

Ключові слова: державна служба, професійний розвиток державних службовців, професійне навчання, підвищення кваліфікації, професійна компетентність, нормативно-правове регулювання, державна кадрова політика, воєнний стан, публічне адміністрування.

Key words: civil service, professional development of civil servants, professional training, continuing professional development, professional competence, legal regulation, state personnel policy, martial law, public administration.

Львова Єлизавета Олегівна,
*завідувач кафедри конституційного права Національного університету
«Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор*
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3381-3185>

КЛЮЧОВІ СПРАВИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ТА КОНСТИТУЦІЙНОГО ТРИБУНАЛУ ПОЛЬЩІ ЩОДО РОЛІ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ

Актуальність цього аналізу полягає в необхідності приймати виважені рішення щодо реформи публічної служби, згідно з євроінтеграційними вимогами. Аналіз нормативної бази рішень органів конституційної юстиції Польщі та України дає можливість визначити фактори, які впливали на ухвалення таких рішень.

Погоджуємося з професором Михайлом Савчиним, що «Конституціоналізм під час війни набуває інших форм, які зводяться насамперед до раціоналізації влади в умовах обмеженості ресурсів. Тут на перший план виходить не настільки обмеження влади, як трансформація цього елемента конституціоналізму в *gubernaculum-jurisdictionis*, оскільки виникає необхідність вжиття невідкладних і ефективних заходів щодо оборони конституційної демократії» [1].

Практика конституційних суддів всебічно досліджується у працях вітчизняних учених-конституціоналістів, проте мало дослідженими є справи щодо визначення конституційності нормативно-правових актів, в яких викладено права державних службовців.

Огляд практики Конституційного Суду України та Конституційного трибуналу Польщі щодо питань державної служби засвідчує: в обох юрисдикціях суди розглядають державну службу крізь призму рівного доступу до служби, недискримінації, правової визначеності та меж дискреції законодавця, але український суд зазвичай жорсткіше окреслює межі своєї компетенції, тоді як польський трибунал частіше прямо оцінює конкретні норми про доступ і припинення служби за конституційними стандартами.

Конституційний Суд України послідовно виходить із того, що право доступу до державної служби є конституційно гарантованим, але не означає автоматичного права на будь-яку посаду чи безумовного прийняття на службу. У справі про граничний вік Суд визнав, що законодавець може встановлювати вікові обмеження для державної служби, якщо це пов'язано зі специфікою служби та не руйнує саму суть рівного досту-

пу. У цьому підході Суд поєднав принцип рівності з визнанням соціально-організаційної автономії держави в побудові публічної служби.

У Рішенні № 1-р/2026 (20 січня 2026 р.) Велика палата КСУ ухвалила позицію щодо конституційності статті 90 та Прикінцевих положень Закону № 889-VIII. КСУ визнав, що право на призначення пенсій на попередніх умовах зберігається для державних службовців, які на день набрання чинності Законом № 889 (1 травня 2016 р.) займали відповідні посади та мали не менше ніж 10 років стажу, або мали не менше ніж 20 років стажу, незалежно від місця роботи на момент досягнення пенсійного віку.

Суб'єкт права на конституційне подання – Уповноважений Верховної Ради України з прав людини – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати такими, що не відповідають статті 1, частині другій статті 3, частинам першій, другій статті 8, частині другій статті 19, частинам другій, третій статті 22, статті 40, частинам першій, другій статті 46, статті 64 Конституції України (є неконституційними), підпункт 1 пункту 2 статті 90 розділу XI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII (далі – Закон № 889) у частині поширення статті 37 Закону України «Про державну службу» від 16 грудня 1993 р. № 3723-XII зі змінами (далі – Закон № 3723) лише на осіб, визначених у пунктах 10, 12 розділу XI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 889, а також у частині непродовження дії статті 37¹ Закону № 3723 щодо перерахунку призначених пенсій державних службовців; частину сьому статті 21 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 7 червня 2001 р. № 2493-III зі змінами (далі – Закон № 2493). Згідно з оспорюваними положеннями Закону № 889, пенсійне забезпечення державних службовців здійснюється відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р. № 1058-IV зі змінами (далі – Закон № 1058) (стаття 90); Закон № 3723 визнано таким, що втратив чинність, крім статті 37, що застосовується до осіб, зазначених у пунктах 10, 12 розділу XI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 889 (підпункт 1 пункту 2 розділу XI «Прикінцеві та перехідні положення»).

Згідно з частиною сьомою статті 21 Закону № 2493, пенсійне забезпечення посадових осіб місцевого самоврядування здійснюється відповідно до Закону № 1058. Автор клопотання стверджує, що «оспорювані положення Закону № 889 та Закону № 2493, якими змінено умови пенсійного забезпечення державних службовців та посадових осіб органів

місцевого самоврядування, а також взагалі не передбачено перерахунку (індексації) пенсій зазначених категорій пенсіонерів, призначених за Законом № 3723, є такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними)».

Згідно зі статтями 62, 63 Закону України «Про Конституційний Суд України», наявність рішення Конституційного Суду України щодо того самого предмета конституційного подання є підставою для закриття конституційного провадження у справі.

Конституційний Суд України ухвалив Рішення від 23.12.2022 р. № 3-р/2022, в якому визнав таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), підпункт 1 пункту 2 розділу XI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 889, оскільки він унеможливив перерахунок розмірів пенсій, призначених на підставі статті 37 Закону № 3723.

Отже, конституційне провадження у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в частині відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 1 пункту 2 розділу XI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 889 підлягає закриттю на підставі пункту 6 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» – наявність рішення Конституційного Суду України щодо того самого предмета. Судді Конституційного Суду не сперечалися щодо відповідності скарг формальним критеріям. Ми вбачаємо позитивні зрушення в практиці суду, оскільки скарга була подана у 2019 році, а Суд визначив своє рішення значно пізніше.

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Мосюрчака Василя Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 1 пункту 2 розділу XI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. № 889-VIII (щодо гарантій соціального захисту державних службовців) 23 грудня 2022 р. № 3-р/2022 Справа № 3-132/2018(5462/17).

Конституційний Суд України визнав, що сучасний стан законодавчого врегулювання з перерахунку розмірів пенсій суб'єкта права на конституційну скаргу та інших осіб, яким надано право на призначення пенсії на підставі статті 37 Закону № 3723, є не звичайною законодавчою прогалиною, а законодавчим упущенням (*legislative omission*), наявність якого є порушенням Конституції України. Для розвитку, конкретизації та деталізації приписів статей 3, 8, 24, 46 Основного Закону України перерахунок розмірів пенсій обов'язково має бути внормований у законі, ухвалену Верховною Радою України.

Незабезпечення державою законодавчого підґрунтя для функціонування ефективного юридичного механізму перерахунку розмірів пенсій, інших видів соціальних виплат і допомоги, що є основним джерелом існування, зокрема у зв'язку із законодавчим упущенням в унормуванні суспільних відносин, свідчить про ілюзорність конституційних гарантій права на соціальний захист, порушення низки конституційних норм і принципів.

Виявлене в підпункті 1 пункту 2 розділу XI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 889 законодавче упущення вказує на невиконання державою позитивних обов'язків з унормування в законі певного сегмента пенсійних відносин, є дискримінаційним щодо суб'єкта права на конституційну скаргу та інших осіб, яким надано право на призначення пенсії на підставі статті 37 Закону № 3723, не забезпечує дотримання юридичної рівності як одного зі складників принципу верховенства права (правовладдя) та порушує конституційні гарантії права на соціальний захист.

На підставі наведеного Конституційний Суд України дійшов висновку, що підпункт 1 пункту 2 розділу XI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 889 суперечить частині другій статті 3, частинам першій, другій статті 8, частині першій статті 24, статті 46 Конституції України в тім, що він унеможливив перерахунок розмірів пенсій, призначених на підставі статті 37 Закону № 3723.

Згідно з частиною другою статті 152 Конституції України, закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність від дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення.

Для дотримання балансу приватних інтересів суб'єкта права на конституційну скаргу та інших осіб, яким надано право на призначення пенсії на підставі статті 37 Закону № 3723, і публічного інтересу в збереженні збалансованості Державного бюджету України під час дії в Україні воєнного стану, на підставі аналізу статей 3, 8, 24, 46, 64, 95 Основного Закону України в їх посутньому взаємозв'язку Конституційний Суд України вважає за доцільне відтермінувати втрату чинності підпунктом 1 пункту 2 розділу XI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 889. Конституційний Суд України ухвалив: Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), підпункт 1 пункту 2 розділу XI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII у тім, що він унеможливив пере-

рахунок розмірів пенсій, призначених на підставі статті 37 Закону України «Про державну службу» від 16 грудня 1993 р. № 3723-XII зі змінами.

Підпункт 1 пункту 2 розділу XI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII, визнаний неконституційним у зазначеному аспекті, втрачає чинність через три місяці з дня припинення чи скасування в Україні воєнного стану, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 зі змінами.

Це важливий приклад захисту права доступу до державної служби, проте Суд відклав своє рішення і публічне управління до завершення воєнного стану.

В справах щодо права на пенсію Суд розглядає (на основі поданих звернень у 2020–2026 роках) відповідність Конституції норм, які обмежують перерахунок пенсій держслужбовцям, у зв'язку з підвищенням зарплат працюючим службовцям. КСУ підтвердив право на перерахунок пенсій державним службовцям, зазначивши, що скасування особливих умов пенсійного забезпечення для посадовців, які вже мали необхідний стаж, є порушенням принципу правової визначеності. Держава не може безпідставно скасовувати або обмежувати соціальні гарантії для осіб, які вже набули стаж державної служби, що дає право на спеціальну пенсію.

КСУ вказує на необхідність однакового підходу до перерахунку пенсій державних службовців і працівників органів місцевого самоврядування.

У разі підвищення заробітної плати працюючим державним службовцям, раніше призначені пенсії мають бути перераховані на основі оновлених даних.

Водночас у низці ухвал Конституційний Суд України наголошував, що не має повноважень піднімати законодавця або виконувати роль органу, який «впорядковує» конкретні державно-службові відносини. Особливо чітко це видно в позиції, що встановлення засад організації державної служби було б втручанням у сферу Верховної Ради та виконавчої влади, а не належним предметом конституційного контролю. Тобто українська практика стосовно державної служби часто має не лише матеріальний, а й юрисдикційний вимір: Суд охоче формулює принципи, але обережно торкається деталізації кадрової політики.

Окремо важливим є підхід стосовно доступу до служби. КСУ визнав, що рівний доступ до державної служби – це юридична можливість, а не гарантована реалізація в кожному конкретному випадку, і що обмеження, засновані на об'єктивних критеріях, можуть бути конституційно

допустимими. Це дає українській моделі більш «деференційний» характер: Суд контролює межі, але не конструює модель служби замість законодавця.

Своєю чергою, з'ясовано, що у Польщі Конституційний Трибунал прямо розглядав спори щодо відповідності норм про публічну службу статті 60 Конституції, яка гарантує доступ до публічної служби на однакових засадах, а також пов'язаним принципам рівності та правової держави.

Враховуючи наявну судову практику, слід зазначити, що стаття 60 Конституції Республіки Польща гарантує кожному громадянину, який користується повним спектром публічних прав, право подати заяву про вступ на державну службу. Стаття 60 Конституції Республіки Польща 1997 року закріплює право доступу до державної служби, зазначаючи, що громадяни Польщі, які користуються повним спектром державних прав, мають право доступу до державної служби на основі принципу рівності. Однак це не гарантує, що кожна особа, яка має польське громадянство та користується повним спектром публічних прав, буде прийнята на цю службу. Через специфічний характер державної служби законодавець змушений встановити додаткові умови, що обумовлюють доступ до обраних посад на державній службі, враховуючи її вид і характер. Як підкреслив Конституційний Трибунал, повна реалізація формальних гарантій неможлива без встановлення законодавцем відповідних матеріальних норм, завданням яких є визначення критеріїв відбору кандидатів на державну службу.

У справі SK 19/03 Wyrok TK z dnia 21 grudnia 2004 r., sygn. akt SK 19/03, OTK-A 2004, nr 11, roz. 118 оскаржувалася норма про звільнення митного службовця після засудження за умисний злочин, і саме через призму рівності доступу до публічної служби та заборони зворотної дії закону. Це показує, що польський підхід більш прямо «вбудовує» кадрові правила в конституційний тест на пропорційність і рівність. Безсумнівно, критерії, що визначають доступ до державної служби, не можуть мати довільний чи дискреційний характер. Згідно з Конституційним Трибуналом, через специфічний характер так званих силових структур до співробітників таких служб можуть бути пред'явлені вищі вимоги, наприклад, вимога несудимості. Тому є допустимим звільнити офіцера зі служби за наявності вироку.

У справі К 6/16 Трибунал розглядав зміни до Закону про цивільну службу щодо справи, порушеної за клопотанням Групи депутатів до Сейму 8-го скликання від 22 січня 2016 року, серед іншого – про доступ до

служби та організації корпусу цивільної служби, з посиланням на статті 60 і 153(1) Конституції.

Відповідно до частини 2 статті 69 у поєднанні з пунктом 3 статті 42 Закону про організацію та процедуру Конституційного Трибуналу від 30.11.2016 р. (Збірник законів, ст. 2072, зі змінами), від імені Сейму Республіки Польща цим заявник подав пояснення щодо справи, порушеної за клопотанням Групи депутатів до Сейму 8-го скликання від 22 січня 2016 р. (номер справи К 6/16), об'єднаної зі справою номер К 8/16 та розглянутої під спільним номером К 6/16, та просив визнати, що:

- 1) частина 1, пункт 9 статті 11 Закону від 21 листопада 2008 року про державну службу (зведений текст: Збірник законів 2018 року, ст. 1559) відповідає частині 1 статті 153 Конституції;
- 2) стаття 53а, розділи 1-5 Закону, зазначеного в пункті 1, узгоджується зі статтею 60 у поєднанні зі статтею 31 розділу 3 Конституції, та зі статтею 153 розділу 1 Конституції.

Крім того, Сейм просив припинити провадження щодо перегляду пункту 14 статті 1 Закону від 30 грудня 2015 року про внесення змін до Закону про державну службу та деяких інших законів (Збірник законів від 2016 року, пункт 34), а також пункту 1 статті 6 цього Закону відповідно до пункту 1, пункту 4 статті 59 Закону від 30 листопада 2016 року про організацію та порядок провадження у Конституційному Трибуналі у зв'язку з втратою обов'язкової сили оскаржуваних положень до винесення рішення Конституційним Трибуналом. Сейм також просив припинити провадження в решті частини відповідно до пункту 1, пункту 2 статті 59 Закону від 30 листопада 2016 року про організацію та порядок провадження в Конституційному Трибуналі у зв'язку з неприпустимістю винесення рішення.

Сам факт наявності такої справи демонструє, що польська модель дозволяє конституційній юрисдикції глибше входити в питання структури цивільної служби, зокрема, чи не руйнують внесені зміни принципів професійності, аполітичності та стабільності корпусу.

З точки зору порівняльного аналізу, українська практика більш стримана й інституційно обережна: КСУ визнає конституційні рамки державної служби, але уникає перетворення на «кадрового регулятора». Польський Конституційний трибунал, навпаки, частіше виступає як арбітр конкретних правил доступу, звільнення та організації цивільної служби, особливо коли йдеться про ст. 60 Конституції та принципи правової держави.

В Україні Конституційний Суд окреслює межі функціонування публічної служби, а в Польщі Суд перевіряє саму конструкцію норматив-

но-правових актів, які визначають правовий статус службовця. На практиці це означає, що для українського права стосовно державної служби ключовими є питання дискреції законодавця та недопущення надмірного втручання Суду, а для польського – ще й детальна перевірка, чи не порушують кадрові рішення саму конституційну модель публічної служби.

Список використаних джерел:

1. Савчин М. Трансформація права в контексті Конституційної демократії в умовах воєнного стану. *Право України*. 2023. № 1. С. 12–53.
2. Truszkowski M., Warston A. Glosa do Wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 13 grudnia 2022 r., sygn. akt K 3/22 Commentary to the Judgement of the Constitutional Tribunal of 13 December 2022, ref. no. K 3/22, Przegląd Sejmowy. URL: <https://ps.sejm.gov.pl/journal.nsf/PS.xsp?documentId=B2C9E297463C0CF5C1258BE800638F12&lang=PL>
3. Civil Service K 6/16 – Trybunał Konstytucyjny. URL: <https://trybunal.gov.pl/en/hearings/postanowienia/art/10858-sluzba-cywilna>
4. Маринів І. І. Конституційний контроль у Республіці Польща : монографія. Харків : Право, 2013. 160 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5226/1/Maruniv_2013.pdf
5. Конституційний Трибунал Польщі. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%A2%D1%80%D0%B8%D0%B1%D1%83%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%89%D1%96
6. Межі повноважень Конституційного Суду України. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/4-mezhi-povnovazhen-konstytucijnogo-sudu-ukrayiny-pidvidomchist-porushenyh-pytan>
7. Право доступу до державної служби / Конституційний Суд. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/434-pravo-dostupu-do-derzhavnoyi-sluzhby>
8. Куньовський О. В. Суб'єкти права на конституційну скаргу в Україні, Чехії та Польщі: компаративний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. 2024. Вип. 82, ч. 1. С. 191–197. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/kunovsky_o_v_subyekty_prava_na_konstytucijnu_skargu_v_ukrayini_chehiyi_ta_polshchi_2024.pdf
9. Судова практика Конституційного Суду України. URL: <https://ccu.gov.ua/library/3275>
10. SK 43/06 Szczegóły orzeczenia – System Analizy Orzeczeń Sądowych. URL: <https://www.saos.org.pl/judgments/108167>
11. The Commissioner referred the amendments in the civil service act to the Constitutional Tribunal. URL: <https://bip.brpo.gov.pl/en/content/commissioner-referred-amendments-civil-service-act-constitutional-tribunal>
12. Dnia 17 listopada 2022 r. – SN. URL: <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/OrzeczeniaHTML/iii%20pzp%202-21.docx.html>. Dostęp do służby publicznej SK

19/03 – Trybunał Konstytucyjny ; URL: <https://trybunal.gov.pl/postepowanie-i-orzeczenia/komunikaty-prasowe/komunikaty-przed/art/4385-dostep-do-sluzby-publicznej>

13. Constitutional Tribunal – Trybunał Konstytucyjny. URL: <https://trybunal.gov.pl/en/>

Ключові слова: Конституційний Суд України, Конституційний Трибунал Польщі, конституціоналізм під час війни, права державних службовців.

Key words: Constitutional Court of Ukraine, Constitutional Tribunal of Poland, Constitutionalism during war, rights of civil servants.

Діяковська Мажена,
професор кафедри історії устрою і права
факультету права, канонічного права і адміністрації
Люблінського католицького університету імені Яна Павла II,
доктор габілітований

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5040-6058>

ДИСКУСІЯ ПРО ЧАС ФОРМУВАННЯ ВАЛЬНОГО СЕЙМУ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ ДО ПОДІЛУ ПОЛЬЩІ

У другій половині XV століття з'явився тричленний Вальний Сейм, але його витоки сягають набагато давніших часів. Історики свідчать, що вже за правління Владислава I Локетека у Польщі існувала традиція – король зустрічався з представниками станів для обговорення ключових державних питань, а предтечею цієї традиції стали з'їзди, які організовували ще раніше провінційні князі.

Наприкінці XIV та в XV столітті такі зібрання почали називати сеймами або сеймиками. Окрім лицарів і духовенства в них дедалі частіше брали участь представники міст і кафедральних капітул, а також члени Королівської ради. На думку деяких істориків, першим сеймом або сеймиком такого типу вважається скликаний під час міжкоролів'я, після смерті короля Людовіка I Угорського у 1382 році [1, с. 41–49]. З XIV століття і до кінця XV століття колишні збори, з'їзди та сходи провінційної шляхти перетворилися на земські та провінційні (генеральні) сеймики. Зрештою, ці збори дали початок польському законодавчому органу, відомому як Вальний сейм.

Найважливіше значення в контексті розвитку шляхетської демократії та становлення вального сейму мали шляхетські привілеї XIV та XV століть. Привілеї в Буді (1355 р.) та в Кошицях (13 вересня 1374 р.) мали

фундаментальне значення для розвитку єдиного шляхетського стану [2, с. 75]. З точки зору розвитку інституту сейму та сеймиків, велике значення має привілей, наданий шляхті 15 вересня 1454 р. у Цереквіці, який часто також називають Цереквіцько-Нешавським привілеєм [3, с. 30–41].

Вальний Сейм Польщі (лат. *comitia generalia*) складався з трьох так званих сеймових станів: монарха, Посольської ізби, що складалася з депутатів, обраних на повітових сеймиках, і Сенату, що складався з найважливіших дігнітаріїв та єпископів, які раніше утворювали Королівську раду. Термін «Вальний» означає «загальний», «вирішальний». Загально-визнано, що сейм у Польщі повністю сформувався лише наприкінці XV століття, проте в історіографії мають місце дві дати: 1468 та 1493 роки [4, с. 85–101].

9 жовтня 1468 року в Пйотркуві король Казимир IV Ягеллончик скликав так званий Пйотркувський сейм, пізніше відомий як Трибунальський [5, с. 97]. Головною метою його скликання було визначити та затвердити спосіб і розмір оплати війську, яке воювало у Тринадцятилітній війні, що завершилася двома роками раніше Другим Торуньським миром. Бажаючи виплатити солдатам заборгованість за їх службу, король був змушений запровадити новий податок для шляхти, оскільки скарбниця держави була виснажена Дванадцятирічною війною. Однак на початку вищезгаданого збройного конфлікту, у 1454 році, щоб заохотити шляхетський рекрут до боротьби, король Казимир видав так званий Нешавський статут, згідно з яким монарх не міг створювати нові закони, скликати рекрут чи запроваджувати надзвичайні податки без згоди провінційних зборів [3, с. 40–51]. Тобто потребувалася згода шляхти, яку було важко отримати у провінціях, з цією метою король і скликав вищезгадані збори у Пйотркуві.

Перед початком зборів монарх зустрівся зі шляхтою Малопольщі у Вісліці та Великопольщі в Коло. Було вирішено, що кожен повіт буде представлений на зборах у Пйотркуві двома депутатами (літописець Ян Длугош використав вислів «*ex omnibus districtibus*» – «від усіх повітів» [6, р. 219]), це викликало суперечки серед істориків щодо розміру цього представництва. Уперше депутати, обрані на крайових зборах, взяли участь у засіданні Сейму в Пйотркуві, що зробило його першим збором, до складу якого входили представники Посольської ізби. Король був головним учасником та ініціатором заходу. Однак участь другої палати Сейму – Сенату викликала суперечки серед істориків.

Грунтуючись на розповідях Яна Длугоша, спочатку панувала думка, що Королівська рада збиралась як окремий орган від Посольської ізби,

але пізніше історики стверджували, що це мало місце лише на сеймі в Пйотркуві 1493 року. Зрештою було визнано, що представники Королівської ради брали активну участь в обговореннях і прийнятті законів, які зрештою затверджувалися монархом [7, с. 8].

Уперше депутатам виплатили так звані надбавки, своєрідну винагороду за участь в обговореннях. Ян Длугош зазначив, серед іншого, виплату надбавок посланцям Сохачевської, Перемишльської та Калиської земель.

Сейм ухвалив багато важливих рішень, зокрема наказ про використання писаного права в судах для посилення його сили в обігу. Однак мета, для якої було скликано Сейм, не була досягнута – шляхта не змогла досягти згоди щодо запровадження нового податку [7, с. 13–22].

Вацлав Урушак наголошує, що Сейм 1468 року був першим повністю сформованим зібранням такого роду, в якому, безсумнівно, брали участь представники трьох станів [8, с. 191, 201–209]. Як зазначалося вище, значна кількість істориків донині переконана, що перший повністю сформований загальний Сейм відбувся в Пйотркуві в 1493 році, коли син Казимира IV Ягеллона, Ян I Ольбрахт, вже був королем. Його засідання тривали з січня по березень 1493 року, на них, серед іншого, були ухвалені привілеї і так званий універсал про військову повинність [1, с. 67].

Істориком, який безпосередньо поставив під сумнів думку, що Сейм 1468 року став першим, був Адольф Павінський (1840–1896), видатний знавець і видавець історичних джерел, професор Школи Головної, а потім Російського Імператорського Варшавського університету, з 1875 року – керівник Центрального архіву історичних записів у Варшаві. У своїй праці, виданій у Варшаві в 1895 році, А. Павінський першим рішуче висунув тезу, що найстарішим двопалатним Вальним Сеймом за участю земських депутатів був Сейм в Пйотркуві 1493 року. Він писав: «Отже, ми маємо справу з доведеною подією – першим Сеймом у Польщі, який довів, що має всі ознаки законодавчих зборів, що складаються з трьох елементів: короля, сенату та гмін шляхетських в особі їхніх представників» [9, с. 181]. Він не заперечував присутності депутатів на попередніх сеймах, але вважав, що «сеймова депутація яка дедалі більше утверджувалася за часів правління Казимира IV Ягеллончика, ще не була постійним органом сеймового життя» [9, с. 154].

Вирішальним аргументом щодо визнання Сейму 1493 року першим він вважав відсутність будь-яких чітких слідів парламентського законодавства у попередні часи, обов'язкового для всього королівства. На його думку, таке законодавство з'явилося лише в 1493 році [8, с. 181]. Тезу

А. Павінського про те, що Сейм 1493 року став першим, схвалили польські історики держави і права у XX столітті, такі як Освальд Бальцер та Станіслав Кутшеба. Тим не менше, враховуючи сучасну позицію більшості дослідників і фахівців у галузі середньовічної історії, варто погодитися з думкою В. Уручка, що перший польський Вальний Сейм датується 1468 роком.

Список використаних джерел:

1. Borucki M. Sejmny i sejmiki szlacheckie. Warszawa, 1972.
2. Kupisz D. Dzieje polskiego parlamentaryzmu. Warszawa, 2022.
3. Bardach J. Dzieje Sejmu Polskiego. Warszawa, 2011.
4. Michalski J. Historia sejmny polskiego. T. 1. Do schyłku szlacheckiej Rzeczypospolitej. Warszawa, 1984.
5. Krieseisen W. Sejm Rzeczypospolitej szlacheckiej (do 1763 roku). Geneza i kryzys władzy ustawodawczej. Warszawa, 1995.
6. Joannis Długossii Annales seu Cronicae Incliti Regni Poloniae. Liber duodecimus 1462–1480, Cracoviae, 2005.
7. Uruszczak W. Najstarszy Sejm walny koronny “dwuizbowy” w Piotrkowie w 1468 roku. Kraków, 2012.
8. Uuszczak W. Czy rok 1468 można uznać za początek polskiego parlamentaryzmu i z jakich powodów? *Przegląd Sejmowy*. 2018. № 1. S. 194–208.
9. Pawiński A. Sejmiki ziemskie. Początek i rozwój aż do ustalenia się udziału posłów ziemskich w ustawodawstwie sejmny walnego 1374–1505. Warszawa, 1895.

Ключові слова: дискусія про утворення Вального Сейма в Польщі, історія парламентаризму в Польщі.

Key words: discussion on the formation of the General Sejm in Poland, the history of parliamentarism in Poland.

Ліс Артур,

доктор історії та адміністрації, ад'юнкт кафедри історії устрою і
права факультету права, права канонічного і адміністрації
Люблінського Католицького університету імені Яна Павла II

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4613-0671>

МІЖ ДОКТРИНОЮ І ПРАКТИКОЮ: ІДЕЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ЦЕНТРАЛЬНІЙ І СХІДНІЙ ЄВРОПІ НА РУБІЖІ XII І XIII СТОЛІТЬ

Ідея верховенства права, що розуміється як підпорядкування публічної влади правовим нормам і принципам справедливості, посідає одне з центральних місць у політичній думці, однак її витoki не обмежуються сучасною епохою. Ще в XII та XIII століттях формулювалися концепції влади, обмеженої законом, в яких законність правління залежала від відповідності дій монарха нормативному порядку та загальному благу [1, с. 1–5; 2, с. 47–63; 3, с. 211–230].

Розвиток цих концепцій відповідав широким трансформаціям, що відбувалися в середньовічній Європі. Вони були пов'язані з відродженням правової думки, рецепцією римського права, зростанням ролі церковних і світських інституцій у формуванні нормативного порядку [3, с. 85–120; 9, с. 1–15]. У цьому контексті дедалі частіше висловлювалися переконання, що політична влада не є абсолютною, а має підпорядковуватися закону.

Метою нашого дослідження є демонстрація процесу переходу від доктрини до практики в осмисленні держави та права в Центральній і Східній Європі на рубежі XII та XIII століть. Аналіз базується на трьох джерелах: «**Полікратикус**» Івана Солсберійського (лат. *Policraticus*, повна назва *Policraticus sive de nugis curialium et vestigiis philosophorum*, – «Полікратикус, або про витівки придворних і сліди філософів»); «**Польська хроніка**» Вінцентія Кадлубека (лат. *Chronica seu originale regum et principum Poloniae* – «Хроніка і діяння князів або правителів польських»); та «**Золота булла**» Андрія II 1222 року (лат. *Bulla Aurea*) [2, с. 221–228; 4, с. V–XVI; 6, с. 31–36]. Вони представляють, відповідно, доктринальний, наративний і нормативний рівні ідеї влади, підпорядкованої закону.

У «Полікратикусі» Джон Солсберійський сформулював одну з найбільш зрілих середньовічних концепцій влади, пов'язаної законом [2, с. 221–228; 8, с. 1–10]. Її основу складає розмежування між легітимною

владою та тиранією, що ґрунтується не на походженні влади чи її ефективності, а на ставленні правителя до закону [1, с. 33–41; 2, с. 47–63].

У цій концепції закон є не інструментом волі монарха, а об'єктивним виразом розуму та справедливості, що ґрунтується на ідеї спільного блага [3, с. 214–220], тобто влада підпорядкована нормам, які скасовують політичні рішення. Це знаменує собою чіткий відхід від свавілля та визнання того, що дії правителя підлягають оцінюванню за об'єктивними критеріями.

Важливим доповненням до цієї рефлексії є органічне бачення політичної спільноти, в якому держава порівнюється з організмом, а правитель виступає служителем його цілісності [10, с. 193–210]. У цій перспективі порушення нормативного порядку владою призводить до порушення порядку всієї спільноти.

Джон Солсберійський також вказував, що порушення закону підриває легітимність уряду [1, с. 40–45; 3, с. 223–230]. Хоча він ще не формулював прямо теорію права опору, його концепція містить передумови для подальшого визнання допустимості опозиції владі, яка може діяти всупереч закону. Таким чином, «Полікратикус» демонструє важливий етап у процесі формування ідеї верховенства закону над політичною владою.

У «Польській хроніці» Вінцента Кадлубека роздуми про право та владу представлені у формі історіографічного наративу [4, с. V–XVI; 5, с. 45–63]. Тут історія виконує не лише описову функцію, а й стає інструментом для оцінювання дій правителів з огляду на такі критерії, як справедливість, спільне благо та відповідність панівному нормативному порядку [1, с. 96–103]. Кадлубек послідовно розрізняє справедливу та нелегітимну владу [2, с. 169–177]. Законність урядів у нього впливає не з їхньої ефективності чи політичної влади, а з їхньої відповідності нормам та інтересам політичної спільноти. Правитель не є абсолютним сувереном, а лише учасником спільноти, він пов'язаний її законом і підлягає її оцінюванню [1, с. 100–103].

Особливе значення в літописі має концепція спільного блага як найвищої мети правителя. Уряди, що переслідують виконання цієї мети, представлені як легітимні, тоді як її порушення призводять до кризи влади і до дестабілізації політичного порядку [3, с. 235–241].

Це оповідання має дидактичний і нормативний характер у культурному значенні. Воно формує моделі політичної поведінки та громадську свідомість, вказуючи на межі допустимих дій уряду [2, с. 177–185]. Таким чином, польська хроніка виконує проміжну функцію між доктриною та політичною практикою, готуючи обґрунтування для подальшої інституціоналізації ідеї обмеження влади.

«Золота булла» 1222 року є одним із найважливіших прикладів нормативних обмежень монархічної влади в Центральній і Східній Європі [6, с. 31–36; 7, с. 11–19]. Цей документ виник в результаті політичного конфлікту і переговорів між королем та елітами, підтверджуючи принцип, що публічна влада підпорядковується закону [3, с. 242–248]. Положення булли також передбачали конфіскацію майна, накладення надзвичайних обтяжень і втручання в особисту свободу [7, с. 15–18]. Запровадження цих норм означало, що дії монарха підлягали правовому контролю та підпорядковувалися певним нормам. Особливе значення у документі набувало право опору правителю, який порушує закон, як це передбачено в документі [6, с. 34–36; 7, с. 18–19]. Хоча це стосувалося конкретної соціальної групи, рішення уявляло собою чітке підтвердження неабсолютиського характеру влади, тобто верховенства закону над волею монарха.

«Золота булла» є частиною більш широкого європейського процесу обмеження монархічної влади, прикладом якого також є Велика хартія вольностей [3, с. 242–248]. Вона уявляє собою момент переходу від ідей до їх інституціоналізації, де право стає реальним механізмом контролю влади.

Аналіз трьох зазначених джерел дозволяє зробити висновок, що на межі XII та XIII століть у Центральній і Східній Європі формувався багатомірний процес прив'язки влади до правових норм [1, с. 1–5; 3, с. 242–248], який охоплював доктринальний, наративний і нормативний рівні.

«Полікратікус» сформулював теоретичні основи підпорядкування влади праву, «Польська хроніка» висловила ці ідеї в історіографічному наративі, який формував політичну свідомість, а «Золота булла» Андрія II слугує прикладом їх практичної інституціоналізації.

Хоча ці концепції ще не становлять сучасної моделі верховенства права, вони підтверджують існування незмінного принципу верховенства права над владою. Таким чином, Центральна та Східна Європа стали важливим регіоном для розвитку ідеї обмеження влади, яку було покладено до основ європейського конституціоналізму [3, с. 247–248].

Список використаних джерел:

1. Canning J. A History of Medieval Political Thought 300–1450. London; New York : Routledge, 1996.
2. Ullmann W. Law and Politics in the Middle Ages. Ithaca; New York : Cornell University Press, 1975.
3. Berman H. J. Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition. Cambridge (Mass.) : Harvard University Press, 1983.

4. Magistri Vincentii dicti Kadłubek, Chronica Polonorum / ed. M. Plezia, Monumenta Poloniae Historica, nova series, t. XI. Kraków : Polska Akademia Umiejętności, 1994.
5. Kadłubek W. Kronika polska, tłum. Brygida Kürbis, Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2003.
6. Bulla Aurea Andreae II (1222), w: Corpus Iuris Hungarici, t. I. Budapest, 1899.
7. Bak J. M., Bónis G., Sweeney J. R. (eds.). The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary 1000–1301. Idyllwild : Charles Schlacks Jr., 1999.
8. John of Salisbury. Policraticus / transl. Cary J. Nederman. Cambridge : Cambridge University Press, 1990.
9. Tierney B. The Crisis of Church and State 1050–1300. Toronto : University of Toronto Press, 1988.
10. Kantorowicz E. H. The King's Two Bodies: A Study in Mediaeval Political Theology. Princeton : Princeton University Press, 1957.

Ключові слова: ідея верховенства права, «Policraticus sive de nugis curialium et vestigiis philosophorum», «Хроніка і діяння князів або правителів польських», «Bulla Aurea».

Key words: the idea of the rule of law, Policraticus sive de nugis curialium et vestigiis philosophorum, «Chronicle and deeds of the Polish princes or rulers», «Bulla Aurea».

Мамонтова Елла Вікторівна,
професор кафедри політичних теорій
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доктор політичних наук, професор
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2761-8217>

АЛГОРИТМІЧНИЙ ДЕТЕРМІНІЗМ ЯК ЧИННИК ЕВОЛЮЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ

Цифровізація – ознака сьогодення. Вона щільно увійшла в наше повсякденне життя і змінила вигляд багатьох сфер людського буття. Не стала винятком і публічна служба. Пройшовши шлях від паперового документообігу, оцифрування (Digitization) та автоматизації послуг (E-services) до алгоритмічної політики (Data-driven Policy), сьогодні вона перебуває на зламі, де технології перестають бути просто «інструментом» і стають «суб'єктом» управління.

Передусім ми констатуємо остаточну кризу традиційної бюрократії. Класична модель Вебера, заснована на суворій ієрархії та паперовому документообігу, більше не спроможна опрацьовувати масиви даних (Big Data) у реальному часі, що вимагає переосмислення самої природи дер-

жавної служби. У зв'язку з цим актуалізується питання: чи може алгоритм бути ефективнішим і об'єктивнішим за чиновника-людину? Адже сьогодні не лише закон, а й програмний код визначає долю громадянина (наприклад, автоматичне нарахування допомоги, блокування рахунків або оцінювання ризиків). Це, з одного боку, створює певні ризики, коли «алгоритм вирішує за людину», водночас посилює роль службовця як останній «фільтр» етики та справедливості в цій системі.

Це явище отримало в науковій літературі назву «алгоритмічний детермінізм». Його сутність полягає у припущенні, що математичні моделі та програмний код зумовлюють логіку прийняття рішень, тим самим звужуючи простір для людського вибору.

Власне термін «алгоритмічний детермінізм» не має одного автора, оскільки він сформувався на перетині соціології, філософії техніки та медіадосліджень. Проте його популяризація та концептуальне наповнення пов'язані з кількома ключовими іменами. Зокрема, у резонансній праці Ленгдона Віннера (*Langdon Winner*) «Чи мають артефакти політики?» (1980) вперше сформульована ідея, що технології здатні диктувати певні форми суспільних відносин. Автор аргументовано доводить: дизайн технічної системи (якою сьогодні є алгоритм) може виступати безпосередньою формою влади [1].

У праці Френка Паскуале (*Frank Pasquale*) «Суспільство чорної скриньки» (2015) детально проаналізовано, як алгоритми контролюють фінансову сферу, механізми пошуку та державне управління. Впроваджений автором термін «алгоритмічне врядування» (*algorithmic governance*) є максимально близьким до концепції детермінізму в публічному секторі, оскільки описує дедалі більший вплив автоматизованих систем на суспільні процеси [2].

Сьогодні цей термін найчастіше зустрічається у працях дослідників критичних алгоритмічних студій (*Critical Algorithm Studies*), таких як Кейт Кроуфорд (*Kate Crawford*) або Сафія Умоджа Нобл (*Safiya Umoja Noble*), котрі досліджують, як алгоритми «нав'язують» нам певні соціальні норми та упередження.

У публічному секторі під «алгоритмічним детермінізмом» розуміють домінування алгоритму над адміністративним рішенням. Це концепція, згідно з якою, цифрові моделі та програмний код стають визначальним чинником в управлінні, фактично витісняючи людську волю та дискреційні повноваження службовця.

У рамках цієї парадигми адміністративний процес перетворюється на жорстку послідовність автоматизованих кроків: вхідні дані (*Big Data*)

автоматично генерують результат, мінімізуючи можливість змістовної інтервенції з боку людини. «Влада алгоритму» призводить до того, що логіка коду починає диктувати правила гри. Замість тлумачення правових норм, посадова особа лише верифікує технічний висновок системи, що створює ілюзію абсолютної об'єктивності, проте водночас позбавляє державне управління гнучкості та індивідуального підходу до громадянина.

Цей феномен трансформує природу адміністративного рішення, перетворюючи його з акту політичної чи професійної відповідальності на результат математичного обчислення. У контексті алгоритмічного детермінізму виникає ризик «технократичного фаталізму», коли державні структури починають беззастережно довіряти автоматизованим системам оцінювання ризиків, розподілу ресурсів чи надання пільг. Це породжує нову форму бюрократії, де замість традиційної паперової тяганини панує алгоритмічна «чорна скринька», принципи роботи якої часто залишаються непрозорими навіть для самих службовців. Тобто детермінізм зміщує центр прийняття рішень від публічного діяча до розробника програмного забезпечення, що вимагає фундаментального перегляду засад демократичної підзвітності та правового контролю.

Поява феномену «алгоритмічного детермінізму» безпосередньо пов'язана з цифровою трансформацією державного управління – переходом від «електронного уряду» (*E-government*) до «алгоритмічного врядування» (*Algorithmic Governance*). Більшість країн уже пройшли етап простої автоматизації послуг. Наразі світ, і Україна зокрема, входить у фазу алгоритмічної політики, де стратегії розвитку міст і навіть цілих секторів економіки розробляються за участю штучного інтелекту. Це вимагає від публічних службовців принципово нових компетенцій, до яких система не завжди готова.

Варто підкреслити, що Україна є одним із світових лідерів за темпами цифровізації (екосистема «Дія», електронне судочинство, цифрові паспорти), проте стрімке впровадження інновацій часто випереджає теоретичне осмислення супутніх ризиків. Саме тому формування балансу між «цифровою швидкістю» та правовою безпекою громадян є одним із пріоритетних завдань для системи публічної служби.

В епоху тотальної алгоритмізації постає гостра юридична й етична дилема: хто несе відповідальність за помилку автоматизованої системи? Якщо службовець лише «натискає кнопку», підтверджуючи готовий розрахунок програми, чи не перетворюється він на технічного асистента машини? Це питання потребує негайного врегулювання на рівні державної політики.

Модифікація управлінських функцій в умовах автоматизації зумовлює необхідність формування нових компетентнісних вимог до публічного службовця. У добу *Algorithmic Governance* класичні професійні стандарти (знання інструкцій і регламентів) поступово втрачають свою пріоритетність. Натомість актуальним стає визначення нового профілю посадовця, він має володіти такими навичками, як грамотність у роботі з даними, розуміння етичних меж використання ШІ (AI Ethics), критичне мислення. Саме формування моделі *New Public Servant* уможливить зберегти «людське обличчя» державного управління та забезпечити суб'єктність службовця в умовах, коли цифрові алгоритми стають домінуючою силою.

Отже, трансформація державного управління в добу алгоритмізації вимагає переосмислення ролі публічного службовця: він має еволюціонувати з технічного виконавця у стратегічного аналітика та «етичного модератора». У цій новій парадигмі штучний інтелект і прогнозна аналітика повинні не замінювати людський інтелект, а розширювати його можливості для превентивного реагування на суспільні кризи. Ключовим завданням держави стає збереження суб'єктності людини, де службовець виступає гарантом справедливості та неупередженості алгоритмічних рішень, забезпечуючи «людське обличчя» цифрової влади.

Для реалізації цього сценарію в Україні необхідним є негайне оновлення освітніх програм і стандартів підготовки управлінців, з фокусуванням на цифрову грамотність і етику ШІ. Формування корпусу професіоналів нового зразка – *New Public Servants* – потребує інтеграції міждисциплінарних знань, що поєднують правову експертизу з навичками критичного аналізу даних. Лише через інвестиції в інтелектуальний капітал і створення чітких правових механізмів відповідальності за автоматизовані рішення Україна зможе перетворити виклики алгоритмічного детермінізму на інструмент побудови прозорого та ефективного демократичного врядування.

Список використаних джерел:

1. Winner L. Do Artifacts Have Politics? *Daedalus*. 1980. № 109 (1). P. 121–136.
2. Pasquale F. The Black Box Society: The Secret Algorithms That Control Money and Information. Harvard University Press, 2016. 320 c.

Ключові слова: публічна служба, алгоритмічний детермінізм, алгоритмічне врядування, алгоритмічна політика.

Key words: public service, algorithmic determinism, algorithmic governance, algo.

Горяга Оксана Вікторівна,
доцент кафедри історії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5866-3550>

ЩОДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

З приходом до влади Павла Скоропадського 29 квітня 1918 року розпочався новий етап в історії українського державотворення. Конституційно-правові підстави Української Держави були задекларовані того ж дня у двох програмних документах, виданих Гетьманом: «Грамота до всього українського народу» та «Закони про тимчасовий державний устрій Української Держави» [1, с. 37–42].

Зі створенням уряду Української Держави 2 травня 1918 року, частину державних інституцій часів УЦР було ліквідовано. На їх місці з'явилися нові установи, серед яких значну роль було відведено охоронному апарату держави. Прийнято вважати, що за П. Скоропадського в Українській Державі відбулося реальне заснування державної служби як окремої інституції [2, с. 27].

Необхідність дієздатного уряду та розуміння значення його ролі у стабілізації державотворчих процесів вимагало від Гетьмана вироблення чіткої програми. Український дослідник Р. Пиріг, вважає: «Прийняття зведення законів про державний устрій, сформування уряду, визначення функцій гетьманської адміністрації, організація Державної канцелярії, призначення Державного сенату, створення мережі губернських і повітових староств нагально вимагало налагодження роботи їхнього апарату. Саме таким інструментом і мав виступати інститут державної служби» [3, с. 464].

30 травня 1918 року Гетьман затвердив Закон «Про урочисту обітницю урядовців і суддів та присягу військових на вірність Українській Державі», де великого значення набувало питання визначення як самого поняття «державний службовець», так і забезпечення функціонування органів державної влади кваліфікованими кадрами [4, арк. 4].

Таким чином, усі, хто вступив на державну службу до 2 травня того року, повинні були урочисто виголосити, що зобов'язуються вірно служити Українській Державі та пану Гетьману, виконувати закони і всіма силами охороняти інтереси країни та її населення [4, арк 4–4 зв.].

Отже Гетьман зумів частково стабілізувати ситуацію, але подальша організація державної служби в Україні потребувала активного удо-

сконалення. Важливу роль для організації ефективної праці апарату відомств відігравала законодавчо оформлена посадово-кваліфікаційна ієрархія, яка забезпечувала правове регулювання відносин держави з працівником. Але для покращення організації та діяльності державних службовців не вистачало чіткої нормативної бази [2, с. 28].

24 липня 1918 року задля покращення організації державної служби Гетьман затвердив Закон «Про порядок призначення на державну службу» [1, с. 183], який став доповненням до Законів про тимчасовий державний устрій Української Держави від 29 квітня 1918 року.

Документ мав тимчасовий характер і велике значення для покращення організації державної служби. Наприклад, документ закріплював: «1) Призначення на державні посади III класи переводиться наказами за підписом Гетьмана і відповідного міністра і за скріпленням державного секретаря. 2) Призначення на посади IV класи переводиться наказами за підписом Гетьмана та скріпленням і відповідного міністра. 3) Кандидатури осіб на зазначені в ст. 1 і 2 посади вперед представляються на ухвалу Ради Міністрів. Примітка до ст. 1, 2 і 3: сенатори призначаються в порядку, як зазначено в статуті Державного Сенату. 4) Призначення на посади V класи переводиться наказами по відповідних міністерствах після затвердження Гетьманом докладів міністрів про ті призначення. Накази ці оголошуються в такій формі: “Згідно з ухваленим Гетьманом докладом міністра (зазначається якого) призначаються”. 5) Призначення на посаду VI класи переводиться наказом відповідного міністра. 6) Всі останні посади на державній службі заміщуються в порядку, який визначається кожним окремим міністром по підлягаючому йому міністерстві, за винятком тих випадків, коли в самому законі вже встановлено певний порядок призначення осіб на урядову службу. 7) Звільнення з посад переводиться в тім же порядку, в якому і призначення на посади. 8) Накази про призначення на державну службу осіб перших 6 класів передаються до Державної канцелярії для оповіщення в «Державному Вістникові» та ведення службових списків осіб, займаючи посади I та II класи. Призначення на посади VII класи та нижче в установи центральних відомств також надсилаються до Державної канцелярії і оголошуються в «Державному Вістникові»; призначення на такі ж посади в місцеві установи оголошуються в місцевих офіційних органах преси» [1, с. 183].

Варто зазначити, що іноземці не мали права займати державні посади згідно з положеннями статті 3 Закону «Про громадянство Української Держави», але примітка до цієї статті давала їм певні можливості: вони

могли служити в тих установах, де це припускалося винятковим законом [1, с. 140].

Белику увагу програма розвитку державної служби в Українській Державі надавала й таким питанням, як фахова підготовка державних службовців, відповідальність за неналежне виконання своїх службових обов'язків та володіння ними українською мовою. Процес українізації державної служби з часом набував системного і неухильного характеру, підкріплювався відповідними розпорядженнями та нормативно-правовими актами. Уся офіційна документація, протоколи та публікації в «Державному віснику» велися українською [2, с. 29].

При Державній канцелярії було утворено спеціальну термінологічну комісію. Згідно з її Статутом, затвердженого Гетьманом 14 червня 1918 року, на неї «покладалося розроблення української термінології в сфері державного права та редагування з боку правильності державної мови різних законопроектів і других актів» [5, с. 2].

Але в законодавстві про державну службу Української Держави мали місце певні прорахунки. Так, на законодавчому рівні не було розв'язано питання пенсійного забезпечення державних службовців. Частково ці прогалини були пов'язані з браком фінансів у бюджеті держави і відсутністю відрахувань у пенсійний та інвалідний фонди країни.

Разом з тим, держава опікувалася такими питаннями, як захист державних службовців від замахів на їх життя, честь і майно. Задля цього 26 липня 1918 року уряд видав Постанову «Про заходи з охорони державного ладу та громадського порядку», де в пункті 2 зазначалося: «До таких злочинств, крім зазначених в ст. 1 частини II закону від 30 травня 1918 р. про військову підсудність, відносяться також всі злочинства проти державного устрою України, напад на урядових осіб цивільного відомства при виконанні, або з приводу виконання ними службових обов'язків, навмисне знищення або пошкодження майна, коли таке знищення або пошкодження переслідується в порядку державного обвинувачення, і фальшування грошових знаків» [1, с. 186–187].

Аналізуючи правовий статус державного службовця, слід констатувати, що на відміну від чинних суддів, прокурорів і слідчих працівників, інші службовці не користувалися правом на недоторканність. За роботою держслужбовців здійснювався контроль [2, с. 31].

Дотримуючись ідеї зверхності закону, в Українській Державі у короткий час було створено низку нормативних актів, які закладали міцне правове підґрунтя для оформлення інституту Державної служби [6, с. 159].

Список використаних джерел:

1. Українська Держава (квітень-грудень 1918 року). Документи і матеріали. У 2 т., 4 ч.-х. Т. 2 / упоряд.: Р. Пиріг та ін. Київ : Темпора, 2015. 412 с.
2. Єфремова Н. В., Горяга О. В. До питання організації державної служби України (29.04.1918 р. – 14.12.1918 р.). *Modern vision of implementing innovations in scientific studies: collection of scientific papers «SCIENTIA»* : with Proceedings of the VI Intern. scien. and theoret. conf. (Marseille, French, 25 July, 2025). International Center of Scientific Research, 2025. P. 27–31. URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/issue/view/25.07.2025>
3. Історія державної служби в Україні : у 5 т. / [О. Г. Аркуша, О. В. Бойко, Є. І. Бородін та ін. ; відп. ред. Т. В. Мотренко, В. А. Смолій] ; Голов. упр. держ. служби України, Ін-т історії НАН України. Київ : Ніка-Центр, 2009. Т. 1. 544 с.
4. ЦДАВО України. Ф. 1064. Оп. 1. Спр. 73. Арк. 4.
5. Державний вістник. 1918. № 18. 22 червня. С. 2.
6. Павло Скоропадський. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 / ред. колегія: Я. Пеленський (гол. ред.), Л. Білас, Г. Боряк та ін. ; НАН України, Ін-т. укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського ; Ін-т. східноєвропейських досліджень. Київ : Філадельфія, 1995. 492 с.

Ключові слова: історія державної служби, Українська Держава, реформи Павла Скоропадського, правовий статус державного службовця.

Key words: history of civil service, Ukrainian State, reforms of Pavlo Skoropadsky, legal status of civil servant.

Єфремова Наталя Володимирівна,

доцент кафедри історії держави і права

Національного університету «Одеська юридична академія»,

кандидат юридичних наук, доцент

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0497-2619>

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ У 1918 РОЦІ: НА ПРИКЛАДІ ДЕРЖАВНОЇ ВАРТИ

15 березня 2023 року, під час засідання Міжвідомчої робочої групи на чолі з Генеральним прокурором Андрієм Костіним, було схвалено План дій на 2023–2027 роки з реалізації Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України. Документ закрив основу для реалізації реформ у секторі

цивільної безпеки, які дозволять Україні застосовувати стандарти ЄС щодо належного та ефективного врядування у цій сфері [1]. Але процес реформування органів правопорядку ще не є завершеним. У цьому контексті важливо пам'ятати, що правильне визначення сутності, функцій і основних напрямів діяльності та соціального призначення правоохоронних органів у державі є необхідним елементом для досягнення встановленої мети реформи. Значну роль у цьому може відігравати вітчизняний історичний досвід. У цьому контексті ми пропонуємо звернутися до історії становлення правоохоронних органів в Українській Державі за П. Скоропадського, коли в умовах Першої світової війни та більшовицької агресії гетьман намагався докладати чимало зусиль для боротьби з анархо-кримінальною ситуацією в Україні.

Для реалізації цього завдання він застосовував як власний досвід, так і передові здобутки європейської практики. Передусім, для реалізації свої програми 3 травня 1918 року гетьман призначив заступниками міністра внутрішніх справ О. Вишневецького та М. Вороновича, а вже 18 травня того ж року він затвердив тимчасову постанову «Про зміну існуючих законів про Міліцію і утворення Державної Варти» [2, с. 1]. Таким чином, гетьман відмовився від постанови Тимчасового уряду 17 квітня 1917 року «Про міську і повітову міліцію» та оголосив про заснування Державної варти.

Формування її центральних і місцевих структур відбувалося відповідно до законодавства колишньої імперії з незначними змінами. Так, наприклад, загальні підрозділи Державної варти формувалися згідно зі Зводом Губернських Установ (ст. 633–849, ст. 861–1000, ч. 2, т. 1, 3в. Зак. Рос. ім.). Відповідно до вказаної постанови, інспектори колишньої міліції іменувались інспекторами Державної варти, міський і повітовий начальники міліції – міським і повітовим начальниками Державної варти, а їх помічники – помічниками міських і повітових начальників Державної варти; участкові начальники міліції – дільничними начальниками Державної варти, їх помічники – приказними Державної варти, старші й молодші міліціонери – старшими і молодшими державними вартовими. Також постанова регулювала порядок призначення, пересування, звільнення службовців Державної варти та їх утримання. Як і резервні вартові дивізіони й сотні, вони підпорядковувались губернським, повітовим староствам і міським отаманам [3, с. 79]. 29 червня 1918 року було ухвалено постанову «Про асигнування коштів на утримання Державної варти» з коштів Державної Скарбниці в обсязі 9 млн крб., по одному мільйону на кожну губернію, а 30 липня Рада міністрів ухвалила рішен-

ня, що всі службовці Державної варти мають скласти військову присягу [4, арк. 139–139 зв.].

Тим часом в Українській державі зростала кількість страйків, особливо на залізниці, нападів на німецьких офіцерів, грабежів і підпалів, карбування фальшивих грошей і валюти, спекуляції та інших кримінальних злочинів. У зв'язку з цими обставинами 6 червня 1918 року було видано Обіжник Міністерства внутрішніх справ представникам державної влади в губерніях і повітах щодо боротьби з бандитизмом. У документі зазначалося: «Для досягнення більш корисних результатів у боротьбі з вищезгаданою злочинністю та знищення смуту вважається бажаним якнайбільше з'єднання діяльності представників влади по губерніях та повітах в справі захоплення злочинних банд. Для цього гадаю необхідним постійні і безпреміні зносини губерніальних і повітових старостів та градоначальників з приводу оперуючих в даній місцевості злочинних банд задля захоплення їх, а також взаємне повідомлення представників влади та притягнених до цієї справи австрійських та німецьких військ. Повідомляючи про це для безумовного виконання, прохаю п. п. губерніальних старостів надати по цій справі п. п. повітовим старостам відповідні вказівки» [5, с. 3].

Із наведеного ми бачимо, що і правоохоронні органи країни, і представники державної влади на місцях активно співпрацювали з німецькими та австрійськими військовими. Їх спільна боротьба за встановлення порядку була досить плідною, але окремі приклади демонструють нам елементи військової диктатури в Українській Державі. Так, наприклад, 3 липня 1918 року Департамент Державної варти видав циркуляр з настановами губерньським старостам і градоначальникам, що в разі неможливості довести факти антидержавної діяльності тих чи інших осіб, їх все ж таки слід затримувати і передавати німецьким властям відповідно до наказу Г. Ейхгорна [6, арк. 162]. Як бачимо, німецька військова юстиція відверто втручалась у внутрішні справи Української Держави, порушуючи її суверенітет і права громадян.

Але для подальшого розвитку правоохоронних органів не вистачало конкретизації щодо організації та діяльності Державної варти. Для цього 9 серпня 1918 року Рада міністрів затвердила Статут Державної варти, який складався з 20 розділів і 94 статей. Згідно зі статтею 1, «Урядування службовим персоналом і інституціями Державної варти загальної, карно-розвідчої і освідомляючої в губернії, а також догляд за діяльністю їх на місцях зосереджується в особі губерніального старости. Примітка: по переведенню дознань про злочинства служачі Державної варти перебу-

вають в безпосередній підлеглості від осіб прокураторського догляду, згідно з постановами “Устави кримінального судочинства”, які торкаються служачих загальної поліції» [7].

Згідно з третім розділом Статуту «Про повітову Державну варту», зазначалося: «Ст. 20. На чолі Державної варти в місті стоїть начальник міської Державної варти, який безпосередньо підлягає повітовому старості. Ст. 21. В містах з населенням від 30 до 100 тисяч людей при начальникові міської Державної варти знаходиться один помічник, в містах же з населенням більш як 100.000 населення – декілька помічників, з таким розрахунком, щоб на кожного помічника не припадало більше, як 20.000 населення.... Ст. 23. На чолі кожного району стоїть начальник району Державної варти, при якому знаходяться два помічники і канцелярія згідно з докладеними до цього штатами. Ст. 24. В містах з населенням більш як 100,000 людей обох полів кожний район поділяється на участки з таким розрахунком, щоб на кожний участок припадало не більш 5000 душ обох полів. Ст. 25. На чолі кожного участку стоїть приказний, безпосередньо підлягаючий начальникові району. Ст. 26. В містах і міських оселях кількість вартових Державної варти визначається по розрахунку одного вартового на 400 душ» [7]. Винятки щодо встановлення кількості вартових передбачалися статтею 40 для великих портових міст.

Особлива роль Державної варти передбачалася в боротьбі зі злочинністю на залізниці. З цією метою у XIII розділі Статуту «Про урядування Державною вартою смуги відчуження залізниць Української Держави» було закріплено низку важливих позицій щодо боротьби зі злочинністю. Так, стаття 50 Статуту встановлювала: «Уся територія смуги відчуження залізниць поділяється на 7 самостійних районів, як-то: Київський, Одеський, Південний, Катеринославський, Лівобережний, Харківський, Подільський» [7], а на чолі Державної варти кожного району смуги відчуження залізниць передбачалася посада отамана, наділеного правами інспектора Державної варти. Стосовно ж проведення слідчих дій за злочинами, службовці Державної варти перебували в безпосередній підлеглості від прокуратури [7]. XVII підрозділ Статуту «Про школи і курси для спеціальної підготовки служачих Державної варти і про резерви Державної варти» містив настанови про обов’язкову належну професійну підготовку кадрів установи, що свідчить про високі вимоги влади до професійної підготовки службовців правоохоронних органів Української Держави [7].

18 серпня 1918 року було затверджено Положення (Устав) «Про організацію департаменту Державної варти», де визначено її структуру

та завдання. Згідно зі Статутом, «Департамент Державної Варти складається з Директора, Віцедиректорів, Урядовців з особливих доручень, Начальників відділів, Секретаря та інших служачих, згідно прикладеного до цього штату» [8, арк. 106]. Таким чином, у складі Міністерства внутрішніх справ виник окремий департамент Державної варти, який нараховував п'ять відділів, два з них називалися «освідомчими» зі 156 службовцями. Його перший керівник – юрист Петро Аккерман, мав ті самі повноваження, що й заступник міністра [8, с. 456].

Згідно з Положенням, Державна варта мала такі обов'язки: «1) попередження, запобігання злочинств, охорона громадської безпечності і порядку; 2) устрій установ Варти, догляд за їх діяльністю і правильним провадженням справ в цих установах; 3) призначення, переміщення, увільнення і нагороди співробітників Варти, призначення їм пенсій та інших встановлених законом грошових видатків; 4) охорона і спостереження за прикордонною смугою; 5) постачання чужоземцям свідоцтв на проживання у межах Української Держави і висилки чужоземців; 6) перевірка свідчень осіб, які іменують себе за кордоном українськими громадянами, про передачу на Україну українських громадян, які затримані за кордоном і обвинувачуються у різних правопорушеннях; 7) догляд за питними та трактирними закладами; 8) прийняття мір безпечності від вогню і догляд за виготовленням, торгівлею і перевезенням порошу та інших вибухових речей; 9) догляд за дотриманням законів і правил відносно паспортів і про втікачів; 10) іншим, докладно зазначеним у відповідних частинах Збірника Зведених Законів і в особливих законах» [9]. До цього переліку можна також віднести нагляд вартовими за належним санітарним станом на місцях. Службовці правоохоронних органів в Українській Державі мали право на грошові надбавки за бездоганну службу, на матеріальну допомогу, на підвищення своєї кваліфікації та на безкоштовний ремонт зброї. Проте, зважаючи на зростання в державі протестних настроїв, одним із головних напрямів у діяльності Державної варти стала контррозвідка, завдання якої полягало у своєчасному виявленні та припиненні злочинів проти держави, її ладу та інтересів.

Отже, аналізуючи архівні й інші джерела, ми можемо сказати, що розвиток Державної варти в Українській Державі відбувався доволі професійно, але в надзвичайно складних умовах. Відкинувши утопічні проекти, гетьман боровся за реалізацію свого плану – швидке наведення порядку в державі «залізною рукою» у співпраці з німецькими і австрійськими військовими. Прагнення гетьмана забезпечити порядок і спокій у державі будь-якою ціною призводили до домінування

репресивних методів, чого також вимагали німецькі та австро-угорські військові. Разом з тим, П. Скоропадський приділяв правоохоронним органам багато уваги, намагаючись певним чином відокремити функції армії від внутрішніх охоронних органів на підставі нормативного визначення їхніх дій у мирний і військовий час. Дотримуючись європейського досвіду, на службу до правоохоронних органів намагалися брати тільки кваліфікованих осіб, стійких до більшовицької агітації, але кадрів не вистачало.

Непопулярні заходи гетьмана викликали гучну критику як у населення, так і у російських більшовиків. Останні, як власне й антигетьманська коаліція, називали організацію правоохоронної системи за П. Скоропадського «уламком царських часів». Державна варта не мала достатнього потенціалу для підтримання громадського порядку в країні. Утім, вкрай несприятливі для Української Держави політичні обставини призвели до падіння режиму П. Скоропадського і його програми.

Список використаних джерел:

1. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : Указ Президента України від 11.05.2023 р. № 273/2023 / Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/273/2023>
2. Центральний Державний Архів вищих органів влади та управління України. Ф. 1064. Оп. 1. Спр. 78. Арк. 1–1 зв.
3. Тимошук О. В. Охоронний апарат Української держави. Квітень-грудень 1918 р. Харків : Вид-во ун-ту внутрішніх справ, 2000. 462 с.
4. ЦДАВО України. Ф. 1064. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 139–139 зв.
5. Державний вістник. 1918. № 23. 18 липня. URL: nbuv.gov.ua/dlib/item/0001096
6. ЦДАВО України. Ф. 1216. Оп. 1. Спр. 114. Арк. 162.
7. Державний вістник. 1918. № 38. 22 серпня. URL: nbuv.gov.ua/dlib/item/0001096
8. Пиріг Р. Державна служба в Гетьманаті Павла Скоропадського. Історія державної служби в Україні : у 5 т. / О. Г. Аркуша, О. В. Бойко, Є. І. Бородин та ін. ; відп. ред.: Т. В. Мотренко, В. А. Смолій. Київ : Ніка-Центр, 2009. Т. 1. С. 449–474. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-521-520-2/978-966-521-520-2.pdf>
9. ЦДАВО України. Ф. 1064. Оп. 1. Спр. 288. Арк. 106.

Ключові слова: історія державної служби, Державна варта, реформи Павла Скоропадського, правовий статус державного службовця.

Key words: history of civil service, State Guard, Reform of Pavlo Skoropadsky, legal status of a civil servant.

Сугак Валерія Валеріївна,

*заступник начальника відділу науково-довідкового апарату,
публікації та зовнішніх зв'язків Державного архіву Одеської області*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000000221354233>

ДОКУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ ОДЕСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ ВАРТИ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Державна варта Української Держави була одним із ключових елементів системи забезпечення громадського порядку та внутрішньої безпеки періоду Гетьманату Павла Скоропадського. Її створення стало складовою процесу формування централізованого державного апарату Української Держави 1918 року. Правові засади функціонування цього органу були закладені законом Ради Міністрів від 18 травня 1918 року, відповідно до якого наявні міські та повітові підрозділи міліції передавались у підпорядкування губернським і повітовим старостам і реорганізовувались у Державну варту.

Організаційна структура установи остаточно сформувалася після затвердження гетьманом Павлом Скоропадським 9 серпня 1918 року Статуту «Про організацію Департаменту Державної варті». Цей нормативний акт визначав компетенцію департаменту, систему управління та розмежування функцій між окремими структурними підрозділами. До складу департаменту входили загальний, інспекторський, легітимаційний та інформаторський відділи, а також секретна частина. Окремі підрозділи забезпечували координацію діяльності загальної, карно-розшукової та залізничної варті.

Система управління Державною вартою мала виразний адміністративно-територіальний характер. Керівництво місцевими підрозділами покладалося на губернських старост, при яких діяли помічники – інспектори варті. Одночасно з формуванням центрального апарату створювалися місцеві органи охорони правопорядку в губерніях, повітах і великих містах. Опубліковані у серпні 1918 року штатні розписи засвідчують прагнення уряду до розбудови розгалуженої системи правоохоронних органів на всій території держави.

Особливе місце у структурі Державної варті посідали підрозділи, що діяли у великих адміністративних центрах і на стратегічно важливих об'єктах. Окремі штати передбачалися для Києва, Одеси та Миколаєва. У найбільших містах створювалися резервні дивізіони, тоді

як у повітах функціонували кінні резервні сотні. Важливим напрямом діяльності стала організація залізничної варти, яка забезпечувала охорону транспортної інфраструктури. Її мережа охоплювала кілька регіональних районів, серед яких Київський, Одеський, Харківський та Подільський.

Формування Державної варти значною мірою спиралося на адміністративний досвід попередньої імперської системи правоохоронних органів. На початковому етапі функції забезпечення громадського порядку, державної безпеки та політичного контролю концентрувалися в єдиному управлінському центрі, що певною мірою наслідував організаційні принципи колишнього Департаменту поліції Російської імперії. Водночас розвиток державних інституцій Української Держави зумовив поступовий перерозподіл повноважень між новоствореними структурами, зокрема між прикордонною службою, митними органами та військовою розвідкою.

Припинення діяльності Державної варти було пов'язано зі зміною політичного режиму наприкінці 1918 року. Після приходу до влади Директорії Української Народної Республіки розпочався демонтаж інституцій Гетьманату. Остаточну юридичну ліквідацію Державної варти затвердила постанова Ради Народних Міністрів УНР від 4 січня 1919 року – правоохоронна система Української Держави була реорганізована відповідно до принципів народної міліції за республіканським типом [3].

Важливим джерелом для дослідження діяльності правоохоронних органів періоду Української революції є документи, що зберігаються у Державному архіві Одеської області, фонд У-484 «Управління Одеської Державної Варти». Архівні матеріали надійшли до відділу секретних фондів у 1940 році та були систематизовані у двох описах. У процесі зберігання частина документів була втрачена під час Другої світової війни, однак основний масив джерел зберігся і нині становить значну історичну цінність.

Науково-технічне опрацювання фонду проводилось у 1948 році, внаслідок чого було сформовано 58 архівних справ. У 1957 році документи були розсекречені та передані на загальне зберігання. Подальше упорядкування фонду дало можливість сформуваати опис № 1 за 1912–1920 роки, до якого увійшло 59 справ, зокрема матеріали Одеської народної міліції періоду 1912–1918 років.

Документи фонду охоплюють широке коло джерел з історії діяльності Одеської Державної варти. Серед них – друковані накази [2], нормативні акти, службові списки, бухгалтерська документація, рапорти,

листування, протоколи дізнань, заяви громадян, паспорти, фотографії, списки заарештованих, дозволи на проведення театральних вистав, а також друковані примірники місцевої періодики [1]. Зміст документів дає можливість досліджувати як організаційні аспекти функціонування правоохоронних органів, так і повсякденне життя Одеси доби Української революції 1917–1921 років.

Фонд У-484 включено до переліку архівних фондів органів влади та установ, діяльність яких пов'язана з боротьбою за незалежність України у ХХ столітті. У 2023 році до фонду було застосовано літерну індексацію «У» відповідно до змін у правилах роботи архівних установ України, пов'язаних із процесами декомунізації архівного обліку. З огляду на історичну та джерельну цінність документів, матеріали фонду включено до «Програми оцифрування архівних інформаційних ресурсів на 2026–2030 роки», що сприятиме їх збереженню та забезпеченню дослідникам більш широкого доступу до архівної спадщини.

Список використаних джерел:

1. Управління Одеської державної варти. *Державний архів Одеської області*. Ф. У-484. Оп. 1. Спр. 1–59.
2. Савченко В. А. Одеське отаманство» в наказах по Державній варті одеського градоначальництва-отаманства (травень-грудень 1918 р.). *Старожитності Лукомор'я*. 2023. № 2 (17). С. 39–49.
3. Тимошук О. В. Державна варта Української Держави (історико-юридичний аналіз). Київ, 1998. 72 с.

Ключові слова: Державна варта, Українська Держава, Гетьманат Павла Скоропадського, правоохоронні органи, Українська революція 1917–1921 років, Державний архів Одеської області, Одеська Державна варта, історія правоохоронної системи.

Key words: State Guard, Ukrainian State, Hetmanate of Pavlo Skoropadskyi, law enforcement agencies, Ukrainian Revolution of 1917–1921, State Archives of Odesa Region, Odesa State Guard, history of the law enforcement system.

Корнієнко Ірина Валеріївна,

*доцент кафедри історії держави і права Національного університету
«Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4324-9135>

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ У 90-х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Після проголошення незалежності України в 1991 році перед державою постало важливе завдання – створення власної системи державного управління та професійної державної служби. Радянська адміністративно-командна система вже не відповідала новим демократичним умовам, тому в 90-х роках ХХ століття розпочався процес формування сучасної державної служби України. Саме цей період став важливим етапом становлення правових засад державного управління, підготовки кадрів і розвитку науки державної служби [1, с. 12].

Одним із перших кроків стало ухвалення Закону України «Про державну службу» 16 грудня 1993 року. Саме цей нормативний акт визначив поняття «державна служба», правовий статус державних службовців, їхні права, обов'язки та принципи діяльності. Законом визначив провідними принципами професіоналізму, служіння народowi України, політичної нейтральності та відповідальності державних службовців [2].

Важливе значення для розвитку державної служби мало ухвалення Конституції України 1996 року, яка проголосила принцип поділу влади, верховенства права та відповідальності держави перед громадянами. Конституція створила правову основу для подальшого реформування державного управління та модернізації системи виконавчої влади [3, с. 45].

Великий внесок у розвиток науки державного управління та підготовку фахівців здійснив засновник Національного університету «Одеська юридична академія», академік Сергій Васильович Ківалов. За його редакцією підготовлено численні наукові праці, підручники та навчально-методичні посібники з адміністративного права, державної служби і державного управління. Саме у 90-х роках було започатковано активні наукові дослідження у сфері державної служби, які стали основою для подальшого реформування системи підготовки державних службовців [4, с. 51].

У 90-х роках значна увага приділялася підготовці професійних кадрів для органів державної влади. Саме для вирішення питань підготовки державних службовців при Одеській державній юридичній академії в 1996 році була створена Магістратура державної служби. Її першим ко-

ординатором став професор Б. А. Пережнюк, у 1997 році його змінив на цьому посту професор А. І. Паньков. У 1998 році деканом магістратури державної служби була призначена професор кафедри адміністративного і фінансового права Л. Р. Біла-Тіунова. З 2000 року магістратуру очолював професор К. М. Вітман. Основне завдання Магістратури державної служби – підготовка фахівців, які отримали поглиблені спеціальні знання інноваційного характеру, мають певний досвід їх застосування та продукування нових знань для вирішення проблемних професійних завдань у певній галузі. Це стало важливим етапом у формуванні системи професійної освіти державних службовців в Україні, сприяло підготовці висококваліфікованих фахівців для органів державної влади та місцевого самоврядування [1, с. 37].

У цей період формувалися нові підходи до діяльності державного апарату, впроваджувалися принципи відкритості, законності та професійності. Однак система державної служби мала й низку проблем: недостатнє фінансування, низький рівень матеріального забезпечення службовців, корупцію і відсутність належного кадрового резерву. Багато працівників державного апарату продовжували працювати за радянськими принципами управління, що ускладнювало процес реформування [3, с. 98].

Наприкінці 1990-х років розпочалися активні процеси модернізації державної служби та її адаптації до європейських стандартів. Посилилась увага до конкурсного відбору кадрів, підвищення кваліфікації службовців та розвитку професійної етики. Наукові дослідження у сфері державної служби, проведені в Національній академії державного управління та провідних юридичних закладах освіти України, сприяли подальшому становленню сучасної системи публічної служби [1, с. 104].

Отже, 90-ті роки ХХ століття стали визначальним етапом у становленні державної служби незалежної України. Саме в цей період було сформовано законодавчу основу державної служби, започатковано систему професійної підготовки державних службовців і закладено основи сучасного державного управління. Значний внесок у цей процес зробили українські науковці й освітяни, серед яких особливе місце належить академіку Сергію Васильовичу Ківалову.

Список використаних джерел:

1. Ківалов С. В., Біла-Тіунова Л. Р., Даниленко Ю. С. Організація державної служби в Україні : навч.-метод. посібник. Одеса : Фенікс, 2019. 216 с.
2. Про державну службу : Закон України від 16.12.1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 52. Ст. 490.

3. Ковбасюк Ю. В., Оболенський О. Ю., Серьогін С. М. Державна служба : підручник : у 2 т. Київ : НАДУ, 2012. Т. 1. 372 с.
4. Ківалов С. В. Адміністративне право України : навч. посібник. Одеса : Юридична література, 2003. 896 с.
5. Офіційний сайт Національного агентства України з питань державної служби. URL: <https://nads.gov.ua/>
6. База законодавства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index>
7. Електронний архів Національного університету «Одеська юридична академія». URL: <https://dspace.onua.edu.ua/home>

Ключові слова: історія державної служби України у XX столітті, реформи законодавства про державну службу.

Key words: history of the civil service of Ukraine in the 20th century, reforms of the legislation on civil service

Сальчинський Еміль,

*магістр права і історії, докторант докторської школи
Люблінського католицького університету імені Яна Павла II*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8414-1289>

КОРІННЯ ПОЛЬСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ: ДО ВИЗНАЧЕННЯ ГЕНРИКОВИХ СТАТЕЙ У РОЗВИТКУ ПИСАНИХ КОНСТИТУЦІЙ

Річ Посполита, що існувала з 1569 по 1795 рік, характеризувалась унікальною системою шляхетської демократії. Суть цієї системи полягала в домінуючій ролі шляхти у суспільному житті, яка через представницькі інституції вирішувала найважливіші державні справи. Роль монарха була обмеженою, про це говорить відомий вислів – «король править, але не керує». Система шляхетських прав розвивалася протягом століть, здебільшого завдяки так званій політиці привілеїв, які монархи надавали шляхті на індивідуальній основі.

Після створення Речі Посполитої в 1569 році шляхта прагнула створити документ, який би юридично регулював шляхетські привілеї та затвердив фундаментальні принципи політичної системи. Це призвело до створення Статей Генрика III Валуа (*фр. Henri III de Valois, пол. Henryk Walezy*), вони уявляли собою письмовий звід правових норм, які монарх був зобов'язаний затвердити після вступу на престол [5, р. 51–52].

Історія їх створення пов'язана з періодом після смерті Сигізмунда II Августа, що сталася 7 липня 1572 року [6, с. 2–3]. Згідно з новими конституційними принципами, наступний монарх мав обиратися шляхтою шляхом так званої вільної елекції. Першим монархом, обраним таким чином, став претендент із Франції Генрик III Валуа, який першим в історії Речі Посполитої підписав цей документ на елекційному сеймі і від якого походить назва документу [2, с. 92–96].

Метою шляхти було врегулювання стосунків між собою та монархом таким чином, щоб зберегти своє панівне становище в суспільному житті. Доба міжкоролів'я дозволяла шляхті висувати виборцю умови, обов'язкові для нього, без виконання яких він не міг стати королем. Таким чином, шляхта могла зафіксувати свої привілеї, повноваження та вимоги у спеціальному письмовому документі [3, с. 3–6].

Положення, що містились у статтях, містили конкретні конституційні принципи та гарантували права шляхти. Щоб зрозуміти цей документ, варто навести кілька його статей. Стаття 1 документу зобов'язувала правителя схвалити принцип виборності монархії. Стандартом в інших монархічних державах того часу було успадкування престолу, це виправдовувалося вірою, що монарх є носієм влади.

Король мав підтвердити, що в разі його смерті право обирати короля перейде до нації, під якою розумілася вся шляхта. Це демонструвало республіканську сутність системи, оскільки фундаментальний правовий документ держави підтверджував, що дворянство обирає короля. Це право становило основу та гарантію свобод дворянства.

Отже, у документі була реалізована концепція обмеженої королівської влади, як через саму процедуру, так і шляхом звуження акту обрання до угоди між сувереном і виборцями. Крім того, король був зобов'язаний скликати сейми згідно з чіткими процедурними правилами. З часом питання скликання сеймів закріплювалося статутним правом. Шляхта усвідомлювала, що суттю політичної системи Речі Посполитої є право на сейм, тобто участь у політичному житті через парламентські інституції. Встановлюючи суворі процедурні рамки, шляхта захищала себе від свавільних рішень правителя, прагнучи визначити взаємну позицію короля та сейму [5, с. 229–233].

Це демонструє, що фактичний політичний суверенітет належав дворянству, тоді як функції короля були сильно обмежені. Останнім і найпотужнішим правом, що безпосередньо регламентувалося в документі та яким користувалося дворянство, було так зване право опору, тобто право відмовитися від послуху королю. Пізніше, в період існування Речі

Посполитої, воно давало підстави дворянам утворювати так звану конфедерацію, коли вони виступали проти дій монарха. Цим документом шляхта зобов'язалася поважати певні права та прерогативи короля, уклавши з ним угоду у формі статей, але вона могла її розірвати, якщо, на їх думку, король не виконував угоду. Це чітко демонструвало верховенство дворянства над владою монарха [1, с. 38–39].

Положення статей свідчили, що суть влади здійснювалася шляхтою. Король не був правителем з необмеженими повноваженнями, але його повноваження ґрунтувалися на умовах, затверджених в угоді з шляхтою. Монарх уже не був незалежним носієм влади, а учасником політичної угоди, в якій він мав стільки влади, скільки передала йому шляхта. Обираючи монарха, вона передавала йому повноваження, зберігаючи за собою право позбавити його переданої влади, якщо той зловживав своїми повноваженнями та провадив політику, що суперечила інтересам *res publica*. Це не було випадковістю, оскільки Генрикові статті враховували наявні привілеї, зокрема Кошицький привілей [7, с. 80].

У сучасному розумінні конституція – це письмовий правовий акт, що регулює фундаментальні принципи політичної системи. Вона повинна відповідати вимогам універсальності, викладеною у письмовій формі, регулювати фундаментальні принципи політичної системи та права громадян. У польській історії першим таким документом вважається Устава Урядова (*Ustawę Rządową*) від 3 травня 1791 року.

Історіографія вважає, що Генрикові статті стали першим документом в історії, який відповідав характеристикам фундаментального закону, – і це можна вважати правильною точкою зору. По-перше, вони затвердили основи шляхетської демократичної системи; по-друге, вони визначали конкретні права громадян, такі як право обирати правителя, відмовляти йому в покорі за певних обставин і право шляхти брати участь у здійсненні влади на парламентських засіданнях. Кожен король був зобов'язаний підписати цей документ, що породжувало переконання, нібито він посідає особливе становище, вище за звичайні закони [4, с. 127].

Враховуючи особливості чинних конституцій, такі як необхідність їх ухвалення та дотримання тими, хто при владі, їх верховенство над іншими правовими актами, їх письмову форму, визначення основоположних принципів політичної системи та громадянських свобод, – можна констатувати, що вищезгаданий документ відповідає цим характеристикам. Звичайно, називати цей документ конституцією в тому сенсі, в якому вона розумілася в пізніші епохи, було б некоректним перебільшенням,

оскільки таке поняття ще не існувало у свідомості тогочасних суспільств, а все ще перебувало в процесі формування.

Незважаючи на це, значення цього документа є вирішальним. По-перше, він демонстрував характеристики, які згодом стали основою для розуміння сучасного конституціоналізму. По-друге, він демонструє вирішальну роль, яку відіграла спадщина польського права в історичній традиції, та наслідки, які вона привнесла у розвиток концепції конституції. По-третє, він демонструє виняткову самосвідомість благородної нації для свого часу, яка, поважаючи такі цінності, як письмова форма правових актів і впорядкування їхніх головних принципів, змогла зробити власні оригінальні рішення.

Список використаних джерел:

1. Bardach J. Sejm dawnej Rzeczypospolitej, w: Dzieje Sejmu Polskiego, red. J. Bardach. Warszawa, 2011.
2. Grzybowski S. Henryk Walezy. Wrocław, 1985.
3. Kaczmarczyk Z. Wyjaśnienia wstępne, w: Artykuły Henrykowskie, wyd. Z. Kaczmarczyk. Poznań, 1946.
4. Kucharski T. Czy szlachecka rzeczpospolita miała konstytucję? Przyczynek do rozważań nad wykorzystywaniem ustaleń nauki prawa konstytucyjnego do badań historii ustroju. *Studia Iuridica Toruniensia*. 2014. № 14.
5. Makieła D. Artykuły henrykowskie (1573–1576): geneza-obowiązywanie-stosowanie: studium historyczno-prawne. Warszawa, 2012.
6. Orzelski Ś. Bezkrólewia ksiąg ośmioro czyli Dzieje Polski od zgonu Zygmunta Augusta r. 1572 aż do r. 1576. T. 1, tłum. W. Spasowicz. Petersburg; Mohylew, 1856.
7. Sobociński W. Pakta Konwenta: studium z historii prawa polskiego. Kraków, 1939.

Ключові слова: Генрикові статті, історія польського конституціоналізму, обмеження влади короля, вибори короля Речі Посполитої.

Key words: Henryk's articles, history of Polish constitutionalism, limitations on the king's power, elections of the king of the Polish-Lithuanian Commonwealth.

Науковий керівник – Мажена Діяковська, доктор габілітований, професор кафедри історії устрою і права, факультету права, канонічного права і адміністрації Люблінського католицького університету імені Яна Павла II

Леошко Вікторія Максимівна,
*здобувачка 1 курсу магістратури, група ПУА11мд
Центру підготовки магістрів публічної служби і професійних суддів
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРИНЦИПІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ: ДО ІСТОРІЇ ПИТАННЯ

У тезах досліджено історію формування європейських принципів публічного управління в Україні через призму еволюції європейської доктрини належного врядування, конституційно-правового розвитку української держави та сучасного етапу євроінтеграційних реформ. Обґрунтовано, що європейські принципи публічного управління в українському контексті не є механічно запозиченим набором стандартів, а становлять результат тривалого поєднання європейської управлінської традиції з національним конституційним, адміністративним і муніципальним розвитком. Встановлено, що інституційне оформлення цих принципів в Україні відбулося поетапно: від закріплення засад верховенства права, законності й місцевого самоврядування у базових актах 1990-х років до системної європеїзації публічного управління після 2014 року через Угоду про асоціацію з ЄС, децентралізацію, реформу державної служби та впровадження стратегічних документів, побудованих на Принципах державного управління SIGMA. Доведено, що сучасний етап реформування публічного управління в Україні характеризується переходом від фрагментарного запозичення європейських стандартів до їх системної інституціоналізації у сфері вироблення політики, підзвітності, кадрового забезпечення, надання адміністративних послуг і місцевого самоврядування [1, с. 6; 2, р. 7, 18, 23; 8, с. 19].

Проблема формування європейських принципів публічного управління в Україні має не лише прикладний, а й виразний історико-теоретичний вимір. У сучасному розумінні Принципи державного управління SIGMA є комплексною системою стандартів, що відображає цінності та поведінку, яких громадяни й бізнес очікують від сучасного державного управління; вони були розроблені як орієнтир для держав, що здійснюють реформи у зв'язку з європейською інтеграцією [1, с. 6]. Водночас історія самих цих принципів значно глибша за сучасні програми адміністративної модернізації. Вона бере початок у європейській політико-правовій думці, де поступово утверджувались ідеї обмеження влади, раціоналізації адміністрації, підзвітності уряду та орієнтації держави на

суспільні потреби. Саме тому дослідження історії питання в українському контексті потребує врахування як загальноєвропейської генези принципів належного врядування, так і етапів їх інституційного закріплення в Україні [1, с. 6; 9, с. 3–5, 8].

У доктринальному сенсі витоки європейських принципів публічного управління пов'язуються з еволюцією уявлень про правову державу, поділ влади, суспільний контроль над адміністрацією та професіоналізацію управлінського апарату. У вітчизняних дослідженнях слушно наголошується, що ідеї Монтеск'є, Руссо, Вольтера, а пізніше й концепція раціональної бюрократії Макса Вебера, заклали підґрунтя тих засад, які нині сприймаються як європейські стандарти управління: прозорість, ефективність, законність, процедурність, орієнтація на права людини та підзвітність публічної влади [9, с. 8]. Отже, для України ці принципи не виникли одномоментно з підписанням окремого міжнародного акта, а увійшли до національного управлінського дискурсу як частина ширшої європейської правової та адміністративної традиції, яка з часом набула нормативного і програмного закріплення [9, с. 8].

Якщо звернутися до українського державотворчого контексту, то перший інституційний етап наближення до європейських принципів публічного управління пов'язаний із формуванням конституційних і законодавчих основ публічної влади в незалежній Україні. Конституція України закріпила принцип зв'язаності публічної влади правом, встановивши, що органи державної влади й органи місцевого самоврядування, їх посадові особи повинні діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією і законами України [3, ст. 19]. Вона також визнала й гарантувала місцеве самоврядування [3, ст. 140].

Подальший розвиток цих положень відбувся у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні», який визначив систему, гарантії та засади організації місцевого самоврядування [4, ст. 2, 4]. Саме через такі норми в українське право почали інституційно входити європейські управлінські смисли: законність, субсидіарність, самоврядність, відповідальність органів влади перед громадою [3, ст. 19, 140; 4, ст. 2, 4].

Окремим напрямом європеїзації стало реформування публічної служби. Новий Закон України «Про державну службу» визначив державну службу як публічну, професійну, політично неупереджену, ефективну та орієнтовану на громадян діяльність [5, ст. 1]. Тим самим у національне законодавство було прямо імплементовано ознаки, які відповідають європейським стандартам сучасної адміністрації: професіоналізм, до-

бачесність, політична нейтральність, рівний доступ до служби, орієнтація на публічний інтерес [5, ст. 1, 4, 10]. Історично це означало перехід від пострадянської моделі державного апарату до концепції служби публічного типу, де чиновник розглядається не як носій владної привілеї, а як професійний виконавець функцій держави й сервісу для суспільства [5, ст. 1, 4, 10].

Водночас справжній якісний злам у формуванні європейських принципів публічного управління в Україні відбувся після 2014 року. Угода про асоціацію між Україною та ЄС визначила верховенство права, належне врядування, боротьбу з корупцією та сприяння сталому розвитку головними принципами посилення відносин між сторонами [6, ст. 3]. У тому ж 2014 році Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, фактично започаткувавши сучасну хвилю децентралізації [7]. У наукових роботах справедливо підкреслюється, що саме децентралізація стала одним із найяскравіших прикладів позитивної адаптації європейських стандартів в українському публічному управлінні, оскільки була спрямована передати повноваження і ресурси на місцевий рівень, посилити спроможність громад [9, с. 50]. Отже, після 2014 року європейські принципи перестали бути лише загальною моделлю бажаного розвитку і набули характеру конкретних реформаторських орієнтирів [6, ст. 3; 7; 9, с. 50].

Наступний етап пов'язаний із системною інституціоналізацією цих принципів у стратегічних документах держави. За даними моніторингового звіту OECD/SIGMA, реформа публічного управління стала одним із пріоритетів політичного порядку денного України після Революції Гідності; у 2016 році було ухвалено Стратегію реформування державного управління, у 2018 році SIGMA провела базове оцінювання системи публічного управління, а його висновки створили основу для подальшого оновлення реформаторських документів [2, р. 7]. Уже в попередній редакції стратегії прямо зазначалося, що її розроблено відповідно до європейських стандартів належного врядування, на основі спільних цінностей Угоди про асоціацію та в структурній відповідності до Принципів державного управління SIGMA [2, р. 18, 22–23]. Своєю чергою, чинна Стратегія реформування державного управління України на 2022–2025 роки вже безпосередньо фіксує необхідність покращення управлінської підзвітності відповідно до Європейських принципів з урахуванням особливостей системи державного управління України [8, с. 19]. Це свідчить про перехід від етапу окремих реформ до етапу

стратегічного впорядкування публічного управління за європейською моделлю [2, р. 7, 18, 22–23; 8, с. 19].

Важливо й те, що формування європейських принципів публічного управління в Україні відбувалося не лише через внутрішнє нормотворення, а й через взаємодію з міжнародними програмами підтримки реформ. У сучасних дослідженнях підкреслюється роль «U-LEAD з Європою», SIGMA та інших ініціатив ЄС щодо підтримки децентралізації, вдосконалення законодавства, підвищення адміністративної спроможності та поширення прозорих процедур у сфері державної служби [9, с. 62].

У цьому сенсі історія формування європейських принципів в Україні є одночасно історією поступового включення України у європейський адміністративний простір, де стандарти належного врядування поширюються не лише через правові зобов'язання, а й через експертну, методологічну та інституційну взаємодію [1, с. 6; 9, с. 62].

Отже, історія формування європейських принципів публічного управління в Україні демонструє складний, але послідовний рух – від загальноєвропейських політико-правових ідей до їх нормативного, інституційного та стратегічного закріплення в українській системі влади. Початково такі принципи проявилися у засадничих конституційних положеннях про законність, обмеженість влади правом і гарантованість місцевого самоврядування; згодом вони були розвинуті у законодавстві про державну службу та місцеву демократію, а після 2014 року перетворилися на системний дороговказ модернізації держави в умовах європейської інтеграції. Саме тому «європейські принципи» в сучасному українському публічному управлінні слід розглядати не як зовнішню формулу, а як результат тривалої історії інституційного зближення України з європейською моделлю належного врядування [1, с. 6; 2, р. 7, 18; 6, ст. 3; 8, с. 19].

Список використаних джерел:

1. Принципи державного управління. 2023 / SIGMA, OECD. Париж, 2023. 48 с.
2. OECD. Public Administration in Ukraine: Assessment against the Principles of Public Administration. Paris : OECD Publishing, 2024. 212 p.
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
4. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР.
5. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII.
6. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : від 27.06.2014 р.
7. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р.

8. Стратегія реформування державного управління України на 2022–2025 роки. / Кабінет Міністрів України. Київ, 2021. 38 с.
9. Макаров В. А. Формування європейських принципів публічного управління в Україні : магістер. робота / НУ «Одеська юридична академія». Одеса, 2024. 101 с.

Ключові слова: публічне управління, європейські принципи, належне врядування, євроінтеграція, децентралізація, державна служба, місцеве самоврядування, SIGMA.

Key words: public administration, European principles, good governance, European integration, decentralization, civil service, local government, SIGMA.

Науковий керівник – Наталія Єфремова, доцент кафедри історії держави і права Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент.

Дячук Анастасія Олександрівна,
здобувачка 1 курсу магістратури, група ПУА11мд
Центру підготовки магістрів публічної служби і професійних суддів
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ДЕРЖАВНУ СЛУЖБУ» 2015 РОКУ: ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

Історичний і політичний контекст розвитку України засвідчує, що після здобуття незалежності держава успадкувала глибоко радянську, ієрархічну та закриту бюрократичну машину. Ця система була лише частково і косметично адаптована до нових економічних і політичних реалій шляхом ухвалення першого Закону України «Про державну службу» у грудні 1993 року [1]. Проте фундаментальна парадигма відносин між державою та громадянином, а також між політичним керівництвом та апаратом державних службовців, залишалася незмінною. Зазначена пострадянська модель характеризувалася тотальною політизацією, відсутністю прозорих соціальних ліфтів, низьким рівнем ефективності та високою толерантністю до корупційних практик.

Переломним моментом у процесі формування нової, орієнтованої на європейські цінності публічної адміністрації стало ухвалення 10 грудня 2015 року нового Закону України «Про державну службу» (№ 889-VIII), який набрав чинності 1 травня 2016 року. Для повно-

цінного розуміння значущості реформи 2015 року необхідно детально проаналізувати нормативно-правовий ландшафт і фактичний стан функціонування державної служби, який існував в Україні до цього часу. Довгі роки основним, базовим документом, що регулював цю надзвичайно складну сферу, залишався Закон України «Про державну службу» від 16 грудня 1993 року.

Найбільшим фундаментальним недоліком адміністративної системи, побудованої на базі Закону 1993 року, була її абсолютна, неконтрольована залежність від поточної політичної кон'юнктури. В українському законодавстві та управлінській практиці того часу взагалі не існувало чіткого розмежування між політичними посадами (такими як міністри, заступники міністрів, які формують політику) та суто адміністративними посадами кар'єрних службовців (керівники апаратів, директори департаментів, начальники управлінь, які цю політику безпосередньо імплементують). Будь-яка зміна складу Кабінету Міністрів України, або навіть заміна одного профільного міністра, майже автоматично запускала процес масштабних, нищівних кадрових чисток в усьому міністерстві та в його територіальних підрозділах по всій країні. Новий політичний керівник традиційно приводив свою особисту «команду» довірених осіб, і це призначення відбувалося переважно незалежно від реального рівня професіоналізму, освіти чи управлінського досвіду цих осіб.

До 2015 року управління персоналом у державних органах влади де-факто обмежувалося рутинною діяльністю традиційних радянських «відділів кадрів». Функції цих структурних підрозділів звужувалися майже виключно до формального, паперового діловодства: підготовки наказів про призначення, переведення та звільнення, оформлення відпусток, ведення трудових книжок, формування особових справ та видання довідок [5, с. 272]. Процедура атестації державних службовців, яка мала би слугувати інструментом оцінювання їхньої компетентності, на практиці носила суто формальний, а часто відверто каральний характер.

Варто об'єктивно зазначити, що усвідомлення необхідності змін у владних кабінетах періодично виникало. У 2011 році було здійснено масштабну спробу реформувати систему шляхом ухвалення нового Закону «Про державну службу». Цей закон, з теоретико-правової точки зору, передбачав значне оновлення й осучаснення базових принципів державної служби. Аналізуючи еволюцію принципів, порівнюючи тексти 1993 та 2011 років, можна помітити суттєві концептуальні зрушення. Закон 2011 року впровадив у нормативний обіг такі новітні принципи, як патріотизм, верховенство права, доброчесність, політична неупере-

дженість і прозорість діяльності. Натомість із законодавства були вилучені старі декларативні радянські формулювання, такі як «демократизм», «гуманізм», «соціальна справедливість», «відданість справі» [2].

Однак незважаючи на всю теоретичну досконалість і прогресивність норм Закону 2011 року, він зазнав своєрідного фіаско. Через абсолютну відсутність політичної волі до реальних змін, а також посиляючись на брак фінансового забезпечення в державному бюджеті для підвищення окладів, впровадження цього закону в дію щорічно і цинічно відкладався. Верховна Рада України з року в рік голосувала за накладення мораторію на його вступ у силу. Таким чином, в українській правовій системі склалась абсурдна, парадоксальна юридична ситуація: де-юре в державі одночасно існували два закони про державну службу (1993 і 2011 років), але де-факто, на щоденній основі продовжували застосовувати застарілий закон 1993 року [6, с. 49].

Драматичні події Революції Гідності 2013–2014 років змінили суспільний договір в Україні. Виник значний запит на нову якість державного управління, прозорість влади та очищення апарату від корупції. Вагомим фактором став План дій щодо лібералізації візового режиму з Європейським Союзом. Європейські партнери чітко артикулювали, що безвізовий режим неможливий без побудови дієвої антикорупційної інфраструктури та реформи державного апарату. Згідно з документами того часу (зокрема, Блок 3 Плану дій «Громадський порядок та безпека»), Україна була зобов'язана створити незалежні антикорупційні органи: Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру (САП) та Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК). Ефективна робота цих інституцій, а також запровадження системи електронного декларування активів і перевірки конфлікту інтересів, були неможливі без паралельного ухвалення нового закону про державну службу, який би передбачав жорсткі критерії доброчесності для чиновників. Також реформа була ключовою умовою (макрофінансовим маяком) для продовження співпраці з Міжнародним валютним фондом (МВФ).

Тому порівняння системи державної служби в Україні до та після реформи 2015 року демонструє глибоку трансформацію її ключових елементів. Якщо, наприклад, формування вищого корпусу державної служби раніше залежало від політичного керівництва і відбувалося без чітких антикорупційних запобіжників, то після реформи відбір здійснюється на конкурсній основі незалежним колегіальним органом – Комісією з питань вищого корпусу державної служби.

Змінилася й система оплати праці: раніше базовий оклад становив лише 20–30 % реального доходу, тоді як більшу його частину формували премії та надбавки, що розподілялися на розсуд керівника. Це створювало високу залежність працівників. У новій моделі гарантований оклад становить не менше 70 %, а змінна частина обмежена, що забезпечує більшу прозорість і стабільність.

Принцип політичної нейтральності до реформи мав декларативний характер, і службовців часто залучали до політичної діяльності. Після 2015 року встановлено чіткі обмеження. Для найвищих посадовців (категорія «А») була введена категорична заборона на членство в політичних партіях. Для всіх інших державних службовців (категорії «Б» і «В») було встановлено заборону обіймати будь-які керівні посади у структурах політичних партій, брати участь у передвиборній агітації, страйках, а також прямо заборонялося використовувати своє службове становище, державні ресурси чи авторитет посади в політичних або партійних цілях. До того ж, оцінювання персоналу раніше здійснювалося нерегулярно і мало суб'єктивний характер, часто з урахуванням політичної лояльності. Нова система передбачає щорічне об'єктивне оцінювання за заздалегідь визначеними показниками ефективності. Нарешті, дисциплінарна відповідальність у старій системі була нечітко врегульованою і могла використовуватися для тиску на працівників. Після реформи запроваджено детально прописані процедури, що гарантують захист прав службовців і передбачають участь спеціальних дисциплінарних комісій.

Більше того, новий закон глибоко синхронізований з ухваленим паралельно новим антикорупційним законодавством (зокрема, Законом України «Про запобігання корупції»). Було запроваджено жорсткі, всеохоплюючі перевірки електронних декларацій майнового стану, постійний моніторинг щодо наявності реального чи потенційного конфлікту інтересів, законодавчо захищено інститут викривачів корупції.

Для об'єктивної оцінки того, наскільки ефективно запрацював новий закон, у 2018 році міжнародні експерти SIGMA провели масштабне Базове вимірювання (Baseline Measurement Report) стану державного управління в Україні. Примітно, що Україну оцінювали за найсуворішою методологічною рамкою, яка зазвичай застосовується виключно до дійсних країн-кандидатів на вступ до ЄС (оцінювання здійснювалося на основі 37 комплексних індикаторів та понад 200 деталізованих субіндикаторів). Згідно з офіційним звітом, Україна продемонструвала значний прогрес: за більшістю індикаторів держава отримала високу оцінку 3 і більше балів (з 5 максимально можливих). Це стало прямим, незаперечним свід-

ченням високої якості нормативно-правової бази, закладеної саме Законом 2015 року, та розробленої на його основі Стратегії реформування державного управління на 2016–2020 роки [4].

Тож ми доходимо висновку, що значення цього Закону неможливо переоцінити у стратегічному контексті зовнішньополітичного курсу України. Створення професійного, доброчесного державного апарату було жорсткою ключовою вимогою для отримання безвізового режиму з ЄС, успішного підписання Угоди про асоціацію. Нині це залишається абсолютно базовою, фундаментальною умовою для успішного проведення та завершення надскладних переговорів про повноправне членство України в Європейському Союзі (адже саме тисячі кар'єрних державних службовців розробляють, адаптують та впроваджують євроінтеграційні політики і директиви у всіх без винятку секторах економіки та суспільного життя).

Список використаних джерел:

1. Про державну службу : Закон України від 16.12.1993 р. № 3723-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 52. Ст. 490. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3723-12#Text>
2. Про державну службу : Закон України від 17.11.2011 р. № 4050-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 26. Ст. 273. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4050-17>
3. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. *Верховна Рада України*. 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
4. The Principles of Public Administration Ukraine : Baseline Measurement Report, June 2018 / Authorised for publication by Karen Hill, Head of the SIGMA Programme. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-presentation-2018/06.2018/ukraine-baseline-measurement-report-2018-1.pdf>
5. Сурай І. Кадрові служби органів державної влади в контексті модернізації законодавства України про державну службу. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015. № 2. С. 267–277.
6. Федоренко В., Малюга А. Новий Закон України «Про державну службу» – дорожня карта для формування європейської моделі державної служби. *Віче*. 2016. № 3/4. С. 48–51.

Ключові слова: публічна служба, державна служба, історичні передумови, державне управління, нормативно-правове регулювання, реформування державної служби, професійна компетентність.

Key words: public service, civil service, historical prerequisites, public administration, regulatory and legal regulation, reform of civil service, professional competence.

Науковий керівник – Наталя Єфремова, доцент кафедри історії держави і права Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент.

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОНЦІВ У ПЕРІОД ПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

На сьогоднішній день актуальним питанням є зростання потреби у професійно-посадовому розвитку працівників правоохоронних органів. Це зумовлено передусім конкретними факторами, а саме – ускладненням роботи поліцейських. До таких ускладнень часто відносять форми праці. Професіоналізація державної служби в органах, структурах і підрозділах поліції є соціально-організаційним явищем, що обумовлено якісними і кількісними змінами у змісті й характері праці та визначається виникненням нових професій і спеціальностей.

Оскільки термін «професіоналізація» передбачає наявність у особи якостей, сформованих для виконання певних завдань, то доцільно відзначити, що зовнішні фактори теж є впливом. Зазвичай при виникненні певних факторів впливу, таких як посада, робоче місце, людина може змінюватися. Не завжди ці зміни будуть пов'язані зі зростанням особистості, вони можуть бути пов'язані з політичною нестабільністю. Не варто забувати, що навколишнє середовище й соціум теж можуть мати вплив. Говорячи про політичну нестабільність, можна навести приклади: військова загроза, збільшення злочинності, акції протесту громадян і мітинги, і це ще не повний перелік. У таких умовах людина нерідко може відчувати психологічний тиск, тривогу і невпевненість у завтрашньому дні. Це може впливати на її поведінку, працездатність, моральні цінності та ставлення до оточуючих. Особливо гостро подібні зміни проявляються у професійній діяльності, де від правоохоронців очікується швидке прийняття рішень, відповідальність і емоційна стійкість. Саме тому важливого значення набувають підтримка з боку суспільства, стабільність державних інституцій, створення безпечних умов для життя і праці.

Можна навести багато прикладів з історії, коли в періоди суспільних криз, воєн, революцій чи політичної нестабільності правоохоронна система втрачала довіру населення і можливість ефективно виконувати свої функції.

Так, прикладом може слугувати і Майдан Незалежності та Революція Гідності, оскільки у період масових протестів, які відбувалися в країні, виникла не тільки політична нестабільність, але й суспільна, вони мали

великий вплив на діяльність правоохоронних органів. Ця подія показала, наскільки важливою є довіра людей до правоохоронних органів і як у кризових ситуаціях потрібно демонструвати професіоналізм, стриманість і відповідальність.

Слід зауважити, що для забезпечення громадського порядку і безпеки громадян потрібна підтримка суспільства і дотримання законності всіх рішень. Звичайно, багато прикладів з історії можна навести, і кожен з них буде засвідчувати важливість підтримки суспільства. Адже коли ми говоримо про професіоналізацію, слід пам'ятати, що передусім – це професіоналізм, вміння людини діяти під час екстрених ситуацій.

Особливо це стосується працівників правоохоронних органів, адже саме вони щодня стикаються з небезпечними та непередбачуваними обставинами. Від їхньої підготовки, відповідальності та здатності швидко приймати рішення залежить не лише громадський порядок, а й життя та безпека людей.

Отже, поняття «професіалізація» може містити для кожної людини різні значення. Для когось – це можливість кар'єрного зростання, для когось – можливість удосконалити свої вміння та навички. У будь-якому випадку потрібно пам'ятати, що все залежить від навичок і вмінь, а також від факторів, які можуть впливати на ті чи інші сфери.

Становлення особистості як фахівця посідає важливе місце в житті людини, тому не дивно, що це поняття ототожнюють з професіоналізацією. Професіоналізація є складним і тривалим процесом, під час якого людина не лише здобуває необхідні знання та навички, а й формує відповідальність, дисциплінованість, готовність виконувати свої професійні обов'язки. Саме завдяки професіоналізації людина розвивається як особистість, набуває досвіду та вчиться застосовувати свої вміння у практичній діяльності. Професіоналізація здебільшого актуальна щодо професій, які пов'язані із захистом безпеки людей та відповідальністю за життя населення. Працюючи в таких сферах, працівник має удосконалювати свої вміння та навички, розвивати комунікацію, вміти опанувати себе й чітко діяти в умовах стресу.

Професіоналізація стає способом буття, способом самореалізації людини, становлення її суб'єктності, що дозволяє самостійно й творчо будувати й розвивати власну професійну діяльність. Процес становлення професіонала включає формування й розвиток як ціннісно-смислової, так і операційно-предметної сторін діяльності в їх взаємозв'язку.

Професіоналізм слід розуміти не лише як деякий вищий рівень знань, умінь і результатів людини в цій сфері діяльності, а як певну системну

організацію свідомості, психіки людини. Він проявляється у здатності особистості ефективно діяти в різноманітних професійних ситуаціях, приймати відповідальні рішення, адаптуватися до змін і постійно вдосконалювати власну діяльність. Професіоналізм охоплює не лише спеціальні компетентності, але й моральні якості, культуру спілкування, відповідальність, самодисципліну, прагнення до саморозвитку.

Важливим аспектом професіоналізму є також уміння працювати в колективі, налагоджувати конструктивну взаємодію з іншими людьми та дотримуватися етичних норм професійної діяльності. Саме тому професіоналізм виступає не лише характеристикою рівня підготовки людини, а й показником її зрілості, свідомості, готовності до відповідального виконання суспільно важливих завдань.

Список використаних джерел:

7. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: rada.gov.ua
8. Землянська О. В. Категорія професіоналізації у психологічній науці. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України* : тези доп. наук.-практ. конф. (Харків, 27 берез. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 222–224.

Ключові слова: професіоналізація, правоохоронні органи, політична нестабільність, суспільство, комунікація.

Key words: professionalization, law enforcement agencies, political instability, society, communication.

Науковий керівник – Наталя Єфремова, доцент кафедри історії держави і права Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент.

Наукове видання

**ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ
В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ В УМОВАХ ПОЛІТИЧНИХ
І ВОЄННИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
МІЖНАРОДНОГО КРУГЛОГО СТОЛУ**

Одеса, 12 травня 2026 року

Електронне видання

Видання підготовлено до публікації
кафедрою Історії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Ум-друк. арк. 4,19